

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА
ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ТАРИХ ФАКУЛЬТЕТИ

“Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими” кафедраси

IV курс битирувчиси Носиров Бехрузнинг

**“Бир қанча жиноят содир этганлик учун жиноий
жавобгарликнинг ҳуқуқий асослари” мавзусидаги**

БИТИРУВ МАЛАКАВИЙ ИШИ

Илмий раҳбар:

Джанобилова М.Қ.

БУХОРО-2017

БИР ҚАНЧА ЖИНОЯТ СОДИР ЭТГАНЛИК УЧУН ЖИНОЙ ЖАВОБГАРЛИКНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ.

Р Е Ж А :

КИРИШ

I БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА БИР ҚАНЧА ЖИНОЯТ СОДИР ЭТИШИНING ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.

1.1. Бир қанча жиноят содир этиш тушунчаси ва унинг алоҳида жиноят содир этишдан фарқи.

1.2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят қонунчилигида жиноятлар мажмуи (жами)нинг ўзига хос хусусиятлари.

II БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ТАКРОРАН ЖИНОЯТ СОДИР ЭТИШ ВА РЕЦИДИВ ЖИНОЯТЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.

2.1. Ўзбекистон Республикаси Жиноят қонунчилигида такроран жиноят содир этишнинг классификацияси.

2.2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят қонунчилигида рецидив жиноятнинг ўзига хос хусусиятлари.

ХУЛОСА

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

КИРИШ

Мавзунинг долзарблиги. Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.А.Каримов таъкидлаганидек, «мамлакатимизни демократик янгилашнинг бугунги босқичдаги энг муҳим йўналишларидан бири бу – қонун устуворлиги ва қонунийликни мустаҳкамлаш, шахс ҳуқуқи ва манфаатларини ишончли ҳимоя қилишга қаратилган суд-ҳуқуқ тизимини изчил демократлаштириш ва либераллаштиришдан иборатдир»¹. «Шуни алоҳида қайд этиш лозимки, жиноий-ҳуқуқий соҳадаги сиёсатни такомиллаштиришда жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини янада либераллаштириш ва инсонпарварлик тамойилларига мувофиқлаштириш энг муҳим йўналишга айланди»². Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексида назарда тутилган бир қанча жиноят содир этганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи нормаларни либераллаштириш ва инсонпарварлик тамойилларига мувофиқлаштириш мазкур сиёсатнинг муҳим таркибий қисми ҳисобланади. Шу нуқтаи назардан бир қанча жиноят содир этишни тартибга солувчи нормаларнинг 1995 йилдан ҳозирга қадар 22 йиллик қўлланиш амалиётини таҳлил қилиш ва уларни такомиллаштириш юзасидан илмий асосланган тавсия ва таклифлар ишлаб чиқиш долзарб ҳисобланади.

Бир қанча жиноятни квалификация қилишнинг анча мураккаблиги суд амалиётида ҳам эътироф этилганлиги³ ҳамда расмий рўйхатга олинган жиноятларнинг ҳар учтадан биттаси мазкур тоифадаги жиноятлар

¹ Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза. 2010 йил 12 ноябрь. – Т., «Ўзбекистон», 2010. – Б.15-16.

² Каримов И.А. Мамлакатимизда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш концепцияси. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маъруза. 2010 йил 12 ноябрь. – Т., «Ўзбекистон», 2010. – Б.19.

³ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2008 йил 15 майдаги «Бир неча жиноят содир этилганда қилмишни квалификация қилишга доир масалалар тўғрисида»ги қарори // Ўзбекистон Республикаси Олий судининг ахборотномаси. – Тошкент, 2008. – №4. – Б. 23.

ҳиссасига тўғри келиши ҳам мавзунинг долзарблигини белгилаб беради.¹ Хусусан, олиб борилган тадқиқот давомида аниқланишича, 2009 йилда жиноят ишлари бўйича Наманган вилоят суди, туман (шаҳар) судлари томонидан 5838 нафар шахсга нисбатан 4206 та жиноят иши кўрилиб, шундан 254 (6%) та жиноят ишини рецидив жиноят, 386 (9%) тасини 604 нафар шахсга нисбатан кўриб чиқилган такроран содир этилган жиноятлар ташкил қилган бўлса, 2010 йилнинг биринчи ярми мобайнида 2688 шахсга нисбатан 1967 та жиноят иши кўриб чиқилиб, шундан 80 (4%) тасини рецидив жиноят, 215 (11%) тасини такроран содир этилган жиноятлар ташкил этган. Кўриб турганимиздек, бир қанча жиноятнинг шакли бўлган такроран жиноят содир этиш бўйича Наманган вилоят, туман (шаҳар) судлари томонидан кўриб чиқилган жиноят ишлари сони 9% дан 11% га кўпайган. Бу эса бир қанча жиноятларга қарши курашни янада такомиллаштириш зарурати мавжуд эканлигини билдиради ва илмий-назарий жиҳатдан тадқиқ қилиш лозимлигини тақозо этади.

Бундан ташқари, республикамізда бир қанча жиноятлар масаласи ҳали тегишли даражада комплекс муаммо сифатида ўрганилмаганлиги, назарий жиҳатдан етарли даражада тадқиқ қилинмаганлиги ҳам битирув малакавий ишининг долзарблигини янада оширади.

Битирув малакавий ишининг ўрганилганлик даражаси. Бир қанча жиноят содир этишнинг жиноят-ҳуқуқий жиҳатлари Ш.Ё.Абдуқодиров, А.П.Аллабергенов, Р.А.Зуфаров, А.К.Иркаходжаев, Ю.М.Каракетов, Б.Матлюбов, У.М.Мирзаев, З.М.Муқумова, С.Найимов, Э.Х.Норбўтаев, З.З.Нуриллоева, Ҳ.Очилов, М.Х.Рустамбаев, М.Усмоналиев, Ф.Тохиров, Ш.Умидуллаев, М.Р.Шаймердан ўғли, О.А.Юсупджанов, А.С.Якубов, М.Қодиров, Э.Ҳ.Ҳакимов ва бошқалар томонидан тадқиқ этилган. Бир қанча жиноят содир этишга оид нормалар Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексида алоҳида боб сифатида шаклланган бўлишига қарамай, жиноят

¹ Жиноят ишлари бўйича Наманган вилоят суди, туман (шаҳар) судлари томонидан 2009 ва 2010 йилнинг биринчи ярми давомида хавфли рецидивист ҳамда такрорий жиноят содир этган шахсларга оид кўрилган жиноят ишларининг умумлашма материаллари.

ҳуқуқи назариясида кам ўрганилган. Сўнгги йилларда Б.Б.Матлюбов «Уголовно-правовое значение совокупности преступлений», М.З.Мукумова «Бир неча жиноят содир этганлик учун жазо тайинлаш хусусиятлари» ва Ш.У.Умидуллаев «Жиноятга оид сиёсатнинг либераллаштирилиши шароитида рецидив институтининг такомиллашуви» мавзуларида номзодлик диссертациялари ҳимоя қилдилар¹. Ушбу олимларнинг илмий ишларида тадқиқ этилаётган муаммонинг алоҳида жиҳатлари очиб берилган, бир қанча жиноят содир этишнинг жиноят ҳуқуқида тутган ўрни, лекин унинг назарий ва амалий жиҳатлари комплекс тарзда тадқиқ этилмаган. Ҳозирда жиноят қонунини янада либераллаштириш ва инсонпарварлик тамойилларига мувофиқлаштириш нуктаи назаридан бир қанча жиноят содир этганлик учун жавобгарликни, айниқса унинг шакллари бир-биридан ва мураккаб ягона жиноят турларидан фарқлаш мезонларини белгиловчи ҳуқуқий нормаларнинг инсон ҳуқуқ ва эркинликлари ишончли ҳимоя қилинишини таъминлашга мувофиқлигини адолатли ва холисона, атрофлича ва танқидий қайта кўриб чиқиб, илмий асосланган тавсия ва таклифлар бериш зарурати мавжуддир.

Хорижий давлатлар мутахассислари орасида бир қанча жиноят содир қилиш институтини яхлит ўрганган олимлар сирасига И.Бикеев, О.Ю.Боева, Ф.Бражник, Е.Г.Васильева, Б.Волженкин, Э.В.Георгиевский, А.Т.Калинина, Н.Н.Коротких, Ю.А.Красиков, В.Н.Кудрявцев, В.П.Малков, Н.И.Мацнев, З.А.Николаева, Г.П.Новоселов, Р.Б.Петухов, М.В.Плотникова, О.А.Садовникова, Н.К.Семернова, А.Н.Сорокин, Ю.М.Ткачевский, М.И.Ткаченко, Т.Г.Черненко ва бошқаларни киритиш мумкин.

Бир қанча жиноят содир қилишнинг алоҳида шакллари И.Б.Агаев, Н.А.Бекбергенов, Г.К.Буранов, С.Г.Дзиконская, Л.Иногорова-Хегай, Н.В.Кузнецова, Н.Н.Куличенко, Е.И.Майорова, Г.М.Минковский, Г.Пысина,

¹ Матлюбов Б.Б. Уголовно-правовое значение совокупности преступлений. Автореф. дисс. канд. юрид. наук. – Ташкент, 2006; Мукумова М.З. Бир неча жиноят содир этганлик учун жазо тайинлаш хусусиятлари. Юридик фанлар номзоди илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент, 2005; Умидуллаев Ш.У. Жиноятга оид сиёсатнинг либераллаштирилиши шароитида рецидив институтининг такомиллашуви: Юрид. фан. номз. ...дис. автореф. – Тошкент, 2002.

М.Н.Становский, Ю.М.Ткачевский, А.И.Трахов, М.В.Феоктистов, А.И.Чучаев, В.П.Шевченко, Э.Г.Шкредова, В.Ф.Шмелев, Г.Н.Хлупина, А.Якубов ва бошқа тадқиқотчилар ўрганганлар.

Россия Федерациясида бир қанча жиноят содир этиш билан боғлиқ муаммоларни тадқиқ этиш натижасида 2003 йилда Жиноят кодексидан такроран жиноят содир этганлик учун жавобгарликни назарда тутувчи норма чиқарилган.

Битирув малакавий ишнинг мақсади мураккаб ижтимоий-ҳуқуқий муаммо саналган бир қанча жиноят содир этишни комплекс ўрганиш жараёнида унинг шакллари (такроран жиноят содир этиш, жиноятлар мажмуи ва рецидив жиноят) ва уларга ўхшаб кетадиган мураккаб ягона жиноятнинг турларини тартибга солишга қаратилган жиноят-ҳуқуқий нормаларни илмий таҳлил қилиш; бир қанча жиноятнинг шакллари бир-биридан ва мураккаб ягона жиноят турларидан фарқлаш мезонларини аниқлаш ва улардан бир қанча жиноят содир этганлик учун жавобгарлик масалаларини либераллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси нормаларини такомиллаштиришга қаратилган таклифларни тайёрлашда фойдаланиш учун илмий асосланган тавсия ва таклифлар беришдан иборат.

Битирув малакавий ишнинг вазифалари. Битирув малакавий ишнинг мақсадидан келиб чиқиб, қуйидаги вазифалар белгиланди:

- Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексидан бир қанча жиноят содир этганлик учун жавобгарликни тартибга солувчи ҳуқуқий нормаларни таҳлил қилиш;

- бир қанча жиноят содир этиш шакллари, шунингдек унинг муайян шакли доирасида алоҳида турларини, бир-биридан фарқлаш мезонларини аниқлаш ҳамда уларни таснифлаш;

- мураккаб ягона жиноят турларини бир қанча жиноят содир этиш шаклларидан фарқлаш мезонларини аниқлаш;

- бир қанча жиноят содир этиш масалаларини тартибга солувчи ҳуқуқий нормаларнинг Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси Умумий қисми доирасида жойлашувини аниқлаш;

- ҳуқуқий адабиётларда билдирилган илмий-назарий қарашлар, тергов-суд идоралари амалиёти, хорижий давлатлар қонунчилик тажрибаси ҳамда социологик сўров таҳлили асосида бир қанча жиноят содир этганлик учун жавобгарликни янада либераллаштириш ва инсонпарварлик тамойилларига мувофиқлаштириш юзасидан илмий асосланган тавсия ва таклифлар бериш, жумладан Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига қўшимча ва ўзгартишлар киритишни назарда тутувчи қонун лойиҳасини тақдим қилиш.

Битирув малакавий ишининг объекти ва предмети. Битирув малакавий ишининг объекти – бир қанча жиноятлар, унинг шакллари ва мураккаб ягона жиноятлар юзасидан вужудга келувчи ҳуқуқий муносабатлар.

Битирув малакавий ишининг предметини бир қанча жиноятларни тартибга солишга қаратилган Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси Умумий қисми нормалари, бир қанча жиноятларнинг шакллари жиноят таркиби белгиси сифатида назарда тутувчи Жиноят кодекси Махсус қисми нормалари; бир қанча жиноятларга ўхшаб кетадиган мураккаб ягона жиноятлар учун жавобгарликни назарда тутувчи ҳуқуқий нормалар; хорижий давлатларнинг бир қанча жиноятлар тўғрисидаги қонунчилиги; бир қанча жиноятларнинг намоён бўлиш шакллари ҳақида билдирилган назарий фикрлар; бир қанча жиноятлар ва уларга ўхшаб кетадиган мураккаб ягона жиноятлар учун жавобгарликни назарда тутувчи ҳуқуқий нормаларнинг қўлланиш амалиёти ташкил этади.

Битирув малакавий ишнинг методлари. Битирув малакавий ишнинг методологик асоси билишнинг умумилмий ва фундаментал услуби сифатида диалектик услуб, фалсафа, психология, ҳуқуқшунослик, жумладан, жиноят ҳуқуқи назарияси қоидалари, шунингдек, Ўзбекистон Республикасининг Биринчи Президенти И.А.Каримовнинг асарлари ҳисобланади. Иш давомида тегишли қонун ҳужжатлари ва уларнинг қўлланиш амалиётини таҳлил

қилишда тизимли-ҳуқуқий, қиёсий-ҳуқуқий, мантиқий-юримдик ҳамда социологик услуб сингари махсус услублардан ҳам фойдаланилди.

Битирув малакавий ишнинг илмий янгилиги шундан иборатки, унда бир қанча жиноятларнинг шакллари (такроран жиноят содир этиш, жиноятлар мажмуи ва рецидив жиноят) ва уларга ўхшаб кетадиган мураккаб ягона жиноятнинг турлари қонунни қўллаш амалиётида аниқланган муаммолар, адабиётларда билдирилган назарий қарашлар, хорижий давлатлар жиноят қонунлари таҳлили асосида уйғун бирликни ташкил қилувчи мураккаб ижтимоий-ҳуқуқий муаммо сифатида ўрганилган; жиноят ҳуқуқи фани, жиноят тўғрисидаги таълимот, хусусан бир қанча жиноят содир этиш институтини такомиллаштиришга қаратилган илмий асосланган тавсия ва таклифлар бериш.

Битирув малакавий ишнинг тузилиши. Мазкур битирув малакавий иш кириш, иккита боб, тўртта параграф, хулоса ва фойдаланилган адабиётлар рўйхатидан иборат.

I БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА БИР ҚАНЧА ЖИНОЯТ СОДИР ЭТИШИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.

1.1. Бир қанча жиноят содир этиш тушунчаси ва унинг алоҳида жиноят содир этишдан фарқи.

Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунида бир қанча жиноятлар содир қилиш тушунчаси берилмаган бўлсада, бир қанча жиноятлар турларига алоҳида-алоҳида тушунчалар берилган. Булар такроран жиноят содир этиш, жиноятлар мажмуи, рецидив жиноятлардир. Жиноят кодекси (ЖК) 32-моддасининг учинчи ва тўртинчи қисмларида давомли ва узоққа чўзилган жиноятларнинг тушунчалари берилган.

Бир қанча жиноятлар Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқида нисбатан янги тушунча бўлиб, 1959 йили қабул қилинган Жиноят кодексида бир қанча жиноятлар содир қилиш юзасидан ҳар хил атамалар ишлатилган бўлиб, булар такроран, бир неча марта, муттасил равишда, касб сифатида, олдин судланган шахс томонидан янги жиноят содир қилиш каби ҳуқуқий тушунчаларнинг кўп ишлатилганлиги ҳам бир қанча жиноятларга тушунча беришнинг иложи бўлмаганлиги туфайли, юридик адабиётларда бир қанча жиноятларга олимлар ҳар хил таърифларни берган ва бу тушунчалар ҳар хил эди.

Ўзбекистон Республикасининг 1994 йил 22 сентябрда қабул қилинган амалдаги Жиноят кодексида бир қанча жиноятлар содир қилишнинг аниқ турлари ва атамалари берилиб, унга умумий тушунча бериш имконияти вужудга келди. Бир қанча жиноятларга лўнда ва тушунарли қуйидаги таърифни бериш мумкин:

Бир вақтда ёки турли вақтларда икки ёки ундан ортиқ мустақил жиноят таркибини ташкил қилувчи жиноятларни ёхуд олдинги ҳукм бўйича судланганлик муддати ўтмасдан, ёки қонунда белгиланган тартибда олиб ташланмасдан янги жиноят содир этиш бир қанча жиноят содир этиш деб топилади.

Бир қанча жиноят содир этилган деб топиш учун қилмишларда қуйидаги шартлар бўлиши керак.

1. Шахс томонидан ҳар бири мустақил жиноят таркибини ташкил қилувчи икки ёки ундан ортиқ жиноятлар содир этилган бўлиши керак;

2. Бунда жиноятларнинг бир вақтда (жиноятларнинг идеал жами) ёки ҳар хил вақт (реал жами)да содир этилганлигининг аҳамияти йўқ.

3. Дастлабки содир этилган жиноят билан кейинги содир этилган жиноят ўртасида ЖКнинг 64-моддасида назарда тутилган муддатлар ўтиб кетмаган бўлиши керак.

4. Шахс ушбу жиноятларда бажарувчи, ташкилотчи, далолатчи ёки ёрдамчи сифатида қатнашганлиги, жиноятга тайёргарлик кўриш, суиқасд қилиш босқичида тўхатилганлиги ёки охирига етказилганлигининг аҳамияти йўқ.

5. Агарда шахс ЎзР ЖКнинг 64-68-моддалари асосида жавобгарликдан, 69-моддаси асосида жазодан озод қилинган бўлса (150-156-моддалар бундан мустасно), жиноят ҳуқуқида назарда тутилган бир қанча жиноятларни ташкил қилмайди.

6. Олдинги жиноят учун судланганлик муддати ўтмасдан ёки қонунда белгиланган тартибда олиб ташланмасдан янги жиноят содир этиш ҳам бир қанча жиноят содир этиш ҳисобланади.

Бир қанча жиноят содир этиш ўзининг ижтимоий хавфлилик даражаси жиҳатидан ЖК Махсус қисмининг битта нормасида назарда тутилган жиноятдан фарқ қилади. Шахснинг кетма-кет бир неча жиноятларни содир этиши жиноятнинг миқдор ва сифат кўрсаткичларини ўзгартириб юборади ҳамда шахс хулқининг бузилишининг борган сари чуқурлашиб бораётганлигини ва шунга мувофиқ киши шахсининг ижтимоий хавфлилик даражасини ошиб бораётганлигини кўрсатади. Шахс томонидан икки ёки ундан ортиқ жиноятларни содир этилиши унинг онгида жамиятга ҳилоф қарашларнинг турғун бўлиб қолганлиги, ижтимоий салбий руҳий ҳолатининг шаклланиб қолганлиги, ўз эҳтиёжларини қондиришда жиноий

йўлни танлашдек ички кучнинг ҳукмрон бўлиб қолганлигини билдиради. Шунга кўра, айнан ана шундай сифатларнинг шаклланиб қолганлиги бир қанча жиноятлар содир қилган шахсларга нисбатан оғирроқ жазо чораларини тайинлашни тақозо қилади. Шунинг учун ҳам жиноят ҳуқуқида бир қанча жиноят содир этилганликни квалификация қилиш ва жазо тайинлашнинг алоҳида қоидалари ишлаб чиқилган.

Бир қанча жиноятларни содир этиш қуйидаги жиноят ҳуқуқий оқибатларни келтириб чиқаради:

а) кетма-кет содир этилган, лекин бир-бири билан жиноят таркиби жиҳатидан бир хил бўлган, аммо ҳар бири мустақил жиноятлар таркибидан иборат бўлган жиноятларни содир қилиш, қонунда кўрсатилган алоҳида ҳолларда эса ЖК Махсус қисмининг турли моддаларида назарда тутилган (масалан, 104,105,118,119,164 ва ҳоказолар) жиноятларни содир қилиш такроран жиноят содир қилиш деб топилиб, ЖК Махсус қисмининг кўплаб моддаларида квалификация қилишнинг зарурий белгиси сифатида назарда тутилган;

б) бир вақтда ёки турли вақтларда ЖК Махсус қисмининг турли моддаларида ёки битта моддасининг турли қисмларида назарда тутилган жиноятларни содир қилиш ЎЗР ЖК 56-моддаси биринчи қисмининг «н» бандида белгиланишича жазони оғирлаштирувчи ҳолат ҳисобланади ва қонунда жазо тайинлашнинг алоҳида қоидалари ишлаб чиқилган (59-модда);

в) олдинги қасддан қилган жинояти учун судланганлигидан кейин қасддан ҳар қандай жиноятни содир қилиш ЖК 56-моддаси 1-қисмининг «н» бандига кўра, жазони оғирлаштирувчи ҳолат ҳисобланади (рецидив жиноят);

г) олдинги жиноят учун судланганидан кейин қасддан айнан ўша жиноятга ўхшаш жиноятни содир қилиш хавфли рецидив жиноят деб топилади ва ЖК Махсус қисмининг кўплаб моддаларида квалификация қилишнинг зарурий белгиси сифатида назарда тутилган;

д) олдинги қасддан қилинган жинояти учун судланганидан кейин қасддан ЖК 34-моддасининг учинчи қисмида назарда тутилган жиноятларни қасддан

содир этиш ўта хавфли рецидив жиноят деб топилади ва ЖК Махсус қисмининг бир қанча моддаларида квалификация қилишнинг зарурий белгиси сифатида назарда тутилган;

е) турли вақтларда содир этилган (лекин ЖКнинг 64-моддасида назарда тутилган муддатлар ўтиб кетмасдан) ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятлар содир этилган бўлса, бундай жиноят содир қилганларга нисбатан ЖКнинг 66-моддаси (айбдор ўз қилмишига чин кўнгилдан пушаймон бўлганлиги муносабати билан жавобгарликдан озод қилиш) асосида ҳамда ЖК 66¹-моддаси (ярашганлиги муносабати билан жиноий жавобгарликдан озод қилиш) асосида жавобгарликдан озод қилишни қўллаш масаласига алоҳида ёндошилади;

ж) жиноят қонунида назарда тутилган бошқа жиноят-ҳуқуқий оқибатларни келтириб чиқаради.

Бир қанча жиноятларни алоҳида жиноятлардан фарқи. Бир қанча жиноятларнинг алоҳида бир жиноятдан фарқи энг камида иккита жиноятни содир қилганлиги билан изоҳланади. Қилмишни ёки қилмишларни қайси ҳолатларда камида иккита моддаси билан квалификация қилиш ва жазо тайинлаш кераклиги масаласи айнан шу бир қанча жиноятлар тушунчасини ЎЗР ЖК Умумий қисмининг 8-бобини (бир қанча жиноят содир этиш) пухта ўрганиш орқали билиб олиш мумкин бўлади.

ЖК Махсус қисми моддаларининг тузилиши асосан жиноят таркибининг турларига боғлиқ бўлиб, улар оддий таркибли, мураккаб таркибли, кесик таркибли, мураккаб айбли тузилишда ишлаб чиқилган.

Оддий таркибли жиноятлар, одатда, бир ҳаракат билан қонун билан қўриқланадиган битта объектга тажовуз қилинади (масалан, 97-модданинг 1-қисми, 102-модда, 104-модданинг 1-қисми, 169-модданинг 1-қисми ва ҳоказолар). Оддий таркибли жиноятларни турли вақтларда икки ёки ундан ортиқ марта жиноят содир қилиш эса бир қанча жиноятлар содир қилиш деб топилади. Мураккаб таркибли жиноятлар эса айбдорнинг бир қанча ҳаракати орқали ёки бир ҳаракат билан камида иккита объектга тажовуз қилиниши

билан ифодаланади. Мураккаб таркибли жиноятлар айбдорнинг бир қанча ҳаракати билан содир этилган бўлишига қарамай, қилмиш битта модда билан квалификация қилинаверади, масалан, 103-модданинг 1-қисми, 110-модданинг биринчи қисми (қийнаш) ва ҳоказолар. Бундан ташқари, ЖК Махсус қисмининг бир қанча моддаларида қилмиш учун маъмурий жазо қўлланилганидан кейин янгидан ўша қилмишни содир қилганлик жиноят ҳисобланади, масалан, 109-модданинг 1-қисми, 127-модданинг 1-қисми, 132-модданинг 1-қисми ва ҳоказолар. Бу юқорида баён қилинган жиноятлар бир қанча ҳаракатлардан иборат бўлсада, қилмиш битта жиноят ҳисобланади. Бир ҳаракат билан жиноят қонуни билан қўриқланадиган икки ёки унда ортиқ объектларга тажовуз қилиш ҳам мураккаб таркибли жиноят ҳисобланади. Масалан, 164-моддасининг 1-қисми, 116-модданинг 1-қисми ва ҳоказолар.

Босқинчилик ҳужуми туфайли жабрланувчининг соғлиғига ва мулкига тажовуз қилинади. Лекин қилмиш битта жиноят ҳисобланиб, ЖК 164-моддасининг ўзи билан квалификация қилинаверади. Демак, мураккаб таркибли жиноятлар бир қанча жиноятларни ташкил қилмайди.

Мураккаб айбли жиноятларда шахснинг қасддан жиноят содир этиши натижасида эҳтиётсизлик орқасида бошқа ижтимоий хавфлироқ оқибат юз беради. Масалан, ЖК 104-моддаси учинчи қисмининг “д” банди (баданга оғир шикаст етказиш жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлса), 114-модданинг 3-қисми “а” банди (жиноий равишда ҳомила тушириш (аборт) жабрланувчининг ўлимига сабаб бўлса) ва ҳоказолар. Мураккаб айбли жиноятларда жиноят қасддан содир этилиб, айбдор назарда тутмаган бошқа оқибат келиб чиқади ва бу эҳтиётсизликдан келиб чиққан оқибат билан айбдорнинг қасддан қилган ҳаракати ўртасида боғланиш бўлиб, қонун чиқарувчи бундай ҳолда оғирроқ жазо билан боғлаб битта модда билан квалификация қилиш зарурлигини кўрсатган. Демак, мураккаб айбли жиноятлар ҳам бир қанча жиноятни ташкил этмайди.

Ҳар бир ҳаракатни алоҳида ажратиб олинган тақдирда мустақил жиноят таркибини ташкил қилувчи, аммо умумий қасд билан қамраб олинган ва ягона мақсадга йўналтирилган бир неча жиноий қилмишлардан иборат бўлган ҳаракатлар давомли жиноят ҳисобланиб, давомли жиноятлар ҳам бир қанча жиноятларни ташкил қилмайди. Қилмишларни давомли деб ҳисоблаш учун қуйидаги шартлар бўлиши керак:

а) қилмишлар айнан бир-бирига ўхшаш бўлган бир қанча ҳаракатлардан иборат бўлиши;

б) айбдорнинг барча ҳаракатларининг битта объектга тажовуз қилишга қаратилганлиги;

в) айбдорнинг барча ҳаракатлари бир мақсадга қаратилганлиги ва ҳар бир ҳаракати унинг ягона мақсадининг бир қисмини ташкил этганлиги.

Ана шу шартларнинг барчасининг бир вақтда мавжуд бўлиши жиноий қилмишни давомли жиноят деб ҳисоблашга асос бўлади. Давомли жиноятлар жиноий фаолият тўхтатилган вақтдаги натижага кўра квалификация қилади.

Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги 11-сонли «Иқтисодиёт соҳасидаги жиноий ишлар бўйича суд амалиётида юзага келган айрим масалалар тўғрисида»ги қарорининг 5-бандида ўзганинг мулкани талон-торож қилишдан иборат бўлган айбдорнинг ҳаракатларига ҳуқуқий баҳо беришда унинг содир этиш усулига аҳамият бериш зарурлиги уқтирилиб «Давомли талон-торож содир этилган ҳолларда айбдорнинг ҳаракатлари талон-торож қилинган суммани ҳисобга олган ҳолда тавсифланиши зарур», дейилади¹.

Масалан, омборхонага кириб ўғрилик қилган шахс, омборхонадаги нарсаларни бир неча марта олиб чиқиб, машинасига ортиб кетса, ҳар бир омборхонага кириб, нарсаларни олиб чиқиши мустақил ўғрилик жиноятларини ташкил қилсада, жиноятчининг умумий мақсади билан қамраб олингани, ягона мақсадга қаратилганлиги, барча ҳаракатлари бир хил жиноят таркибини ташкил қилганлиги, битта манба битта объектга тажовуз

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги қарорлари - Т.: 1998, 7-бет.

қилинганлиги туфайли бундай ўғрилик давомли жиноят деб топилади ва бир қанча жиноят деб ҳисобланмайди.

Давомли жиноятлардан «муттасил равишда» деган атаманинг фарқини ажратиш керак. Давомли жиноятда айбдорнинг ҳар бир ҳаракатини ажратиб олганда муайян қилмишнинг жиноят таркибини ташкил қилаверса, «муттасил равишда» деган тушунчада қилмишни жиноий ҳаракат деб ҳисоблаш учун ўша ҳаракат кўп марта, яъни мутассил равишда қилинган бўлиши керак. Масалан, кишини ўзини-ўзи ўлдириш даражасига етказиш (103-модда) жиноятида айблаш учун жабрланувчининг шаъни ва кадр-қиммати муттасил равишда камситиш ҳаракатлари содир этилиши керак. Демак, ЖК Махсус қисмининг моддасида назарда тутилган жиноятни содир қилишда айблаш учун шахс ўша модда диспозициясида назарда тутилган ҳаракатни кўп марта, яъни муттасил равишда содир қилиб келган бўлиши керак. Бундай ҳолда ҳам қилмиш бир қанча жиноятлар содир қилиш деб топилмай битта норма билан жавобгар қилинади.

Давомли жиноятлар фақат ҳаракат орқали қасддан содир этилади.

Жиноят ҳуқуқида бир жиноятнинг узлуксиз таркибини ташкил қилган қилмиш узоққа чўзилган жиноят деб топилади. Масалан, ҳарбий хизматга чақирилишдан қочиб юриш, қамоқдан қочиб юриш, суднинг ҳал қилув қарори бўлишига қарамай вояга етмаган ёки меҳнатга лаёқатсиз шахсни моддий таъминлашдан бўйин товлаш мақсадида қочиб юриш. Узоққа чўзилган жиноятларда жиноий қилмиш узоқ муддатга чўзилишига қарамай, узлуксиз ягона жиноят таркибини ташкил этади. Жиноятчи қўлга олинган ёки ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органга ўз ихтиёри билан келган вақтдан бошлаб жиноят тўхтатилган деб баҳоланади. Демак, узоққа чўзилган жиноятлар ҳам бир қанча жиноят содир қилиш тушунчаси доирасига кирмайди.

Шундай қилиб, бир қанча жиноятлар содир қилинганда ҳар бири мустақил жиноят таркибидан иборат бўлган ЖК Махсус қисмининг моддаларида квалификация қилишнинг зарурий белгиси сифатида назарда тутилган икки ёки ундан кўп жиноятларни содир қилишдан иборат.

1.2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят қонунчилигида жиноятлар мажмуи (жами)нинг ўзига хос хусусиятлари.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят Кодексининг 33-моддасида жиноятлар жами (мажмуи) тушунчаси берилган бўлиб, «Жиноят кодекси Махсус қисмининг турли моддаларида ёки битта моддасининг турли қисмларида назарда тутилган, жавобгарликка тортиладиган икки ёки бир неча жиноий қилмишни содир этиш, агарда улардан бирортаси учун ҳам шахс судланган бўлмаса, жиноятлар жами (мажмуи) деб топилади.

Жиноятлар жамига берилган ушбу таърифдан кўриниб турибдики, жиноятлар жами қуйидаги учта белги билан ифодаланади:

а) шахс томонидан икки ёки ундан ортиқ жиноятларни содир этилганлиги;

б) ҳар бир алоҳида жиноятнинг ЖК Махсус қисми турли моддаларида ёки битта моддасининг турли қисмларида назарда тутилганлиги;

в) барча жиноятларнинг ҳукмгача содир этилганлиги.

Бу ерда шуни алоҳида таъкидлаш керакки, содир этилган жиноятлар учун ЖКнинг 64-моддасида назарда тутилган жавобгарликка тортиш муддатлари ўтиб кетмаган бўлиши керак.

Юридик адабиётларда шахс бир хил жиноятни турли вақтларда содир этиб, улардан бири учун жиноятга тайёргарлик кўрганлиги ёки суиқасд қилганлиги учун ёхуд иштирокчиликда айбланиб жавобгарликка тортилаётган тақдирда ҳам жиноятлар жами деб топилиши тўғрисида ёзилган¹. Бу борада собиқ СССР Олий суди Пленумининг 1981йил 31 июлдаги «Бир неча жиноятлар содир қилганлик ва бир неча ҳукмлар юзасидан жазо тайинлаш амалиёти тўғрисида»ги қарорининг 5-бандида шахс томонидан бир хил жиноятлар содир этилиб, улардан бири тамом бўлган, иккинчиси эса охирига етказилган тақдирда ҳам жиноятлар жами сифатида

¹ Ткаченко В. И. Множественность преступлений в кн: Уголовное право Российской Федерации М: «Юрист», 1999, 277-бет.

жазо тайинлаш кераклиги тўғрисида тушунтириш берилган эди¹. Худди шундай тушунтириш Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 1996 йил 19 июлдаги «Жиноят учун жазо тайинлаш амалиёти тўғрисида»ги қарорининг 2.1 бандида берилган².

ЎзР ЖК 32-моддасининг мазмунига кўра, шахс турли вақтларда ЖКнинг битта моддаси ёки битта моддасининг битта қисмида назарда тутилган жиноятларни содир этган бўлса, қилмиш такроран содир этилган деб ҳисобланиши керак. Аммо бири охирига етказилган, иккинчиси тайёргарлик кўриш ёки суиқасд қилиш босқичида тўхтатилган айнан бир хил жиноятлар содир этилган бўлса, нима сабабдан такроран ҳисобланиши керак? Менинг назаримда, масалани шундай йўсинда ҳал қилинишининг боисини қуйидагича тушунтириш мумкин:

Жиноят кодекси Махсус қисмида назарда тутилган барча жиноятлар тамом бўлган жиноят деб ҳисобланади. Шундай экан, бири охирига етказилган, иккинчиси, тайёргарлик кўриш ёки суиқасд қилиш босқичида тўхтатилган ёки иштирокчиликда содир этилган бир хил жиноятлар бир-бири билан айнан ўхшаш эмас. Улар жиноятларни квалификация қилиш юзасидан, шунингдек, ижтимоий хавфлилиқ даражаси жиҳатидан ҳам айнан бир хил эмас. Жиноятда иштирокчи сифатида квалификация қилинганда шахс жиноятнинг бажарувчиси сифатида қатнашмаган. Ва ниҳоят, жиноятни такроран содир этишганига нисбатан жиноятлар жами (мажмуи) тариқасида жазо тайинлашда муайян модданинг енгилроқ жазони назарда тутувчи қисми билан квалификация қилиб жазо тайинлаш имконияти бор.

Бундай жиноятларни такроран содир этилган, деб ҳисобланган тақдирда эса ЖК Махсус қисми моддаларининг оғир жазо назарда тутилган қисми билан квалификация қилишга тўғри келади. Буни қуйидаги мисолни келтириш орқали асослаш мумкин.

¹ Сборник Постановлений Пленума Верховного суда СССР. 1924- 1986, М: 1987. 563-бет.

² Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами, 1991-1997,-Т: “Шарқ”, 1997, 44-45-бетлар.

Айтайлик, шахснинг биринчи ўғрилиқ жинояти ЎзР ЖК 169-моддасининг 1-қисмида назарда тутилган тамом бўлган жиноят, иккинчиси эса 169-моддасининг 1-қисми билан жиноятга суиқасд қилишда квалификация қилиш белгиси бор. Агар ана шу жиноятларни такроран қилинган, деб ҳисобланса, айбдорнинг қилмиши ЎзР ЖК 169-моддасининг 3-қисми санкциясида фақат беш йилдан саккиз йилгача озодликдан маҳрум қилиш назарда тутилган.

Агар юқорида келтирилган мисолни жиноятлар жами, яъни 169-модданинг 1-қисми тариқасида квалификация қилинганда санкциядаги энг оғир жазо ҳисобланган озодликдан маҳрум қилишни жазолар жами тариқасида тайинланганда ҳам шу модданинг 3-қисмида назарда тутилган озодликдан маҳрум қилишнинг энг кам қисмидан ҳам камроқ бўлиши мумкин.

Ана шу юқорида айтилганларга кўра, ЎзР ЖК Махсус қисмининг бир моддаси айнан бир қисмида назарда тутилган жиноятлар содир этилиб, улардан бири учун жиноятга тайёргарлик кўриш ёки суиқасд қилишда ёхуд иштирокчиликда квалификация қилинганлигини такроран жиноят содир этиш деб эмас, балки жиноятлар жами деб квалификация қилиш, аввало жиноят қонунининг инсонпарварлик принципига тўғри келса, иккинчи томондан жиноят қонунини либераллаштириш сиёсатига ҳам тўғри келар эди.

Айрим муаллифлар Жиноят кодекси Махсус қисмининг битта моддасининг битта қисми турли бандларида назарда тутилган жиноятларни турли вақтларда содир этилган тақдирда ҳам жиноятлар жами тариқасида квалификация қилиш мумкин, деб ҳисоблайдилар ва бунга 97-модданинг 2-қисми, 104-модданинг 2-қисми, 169-модданинг 2-қисмини келтирадилар¹. Биз бу фикрга қўшилмадик. Чунки ЎзР ЖК 32-33-моддаларининг мазмунига кўра, битта модданинг битта қисмининг турли бандларида назарда тутилган

¹ Ткаченко В.И. Множественность преступлений в кн Уголовное право Российской Федерации. Общая часть. М. “Юристъ”, 1999г.

жиноятлар такроран жиноят содир этиш ҳисобланиши айтилган қонунда бошқача ҳолат назарда тутилмаган.

Айтайлик, шахс олдин ЖК 97-моддасининг 1-қисмида назарда тутилган жиноятни содир қилиб, яна худди шундай жиноятни содир қилса, жиноят такроран содир этилган, деб квалификация қилиниб, жазо тайинланади. Агар олдинги жинояти 97-модданинг 1-қисми, кейингиси шу модда иккинчи қисмининг муайян бандида назарда тутилган жиноят бўлса, 97-модданинг 1-қисми ва 97-модданинг 2-қисмининг тегишли банди билан жиноятлар жами тариқасида квалификация қилиниб, жазо тайинланади. Агарда содир этилган одам ўлдиришнинг ҳар иккаласи 97-модданинг 2-қисмининг тегишли бандларида назарда тутилган жиноятлар бўлса, 97-модда 2-қисми «р» банди ва тегишли квалификация қилиш бандлари билан жавобгар қилинади. ЎЗР Олий суди Пленумининг 1996 йил 20 декабрдаги 20-сонли «Қасддан одам ўлдиришга оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги қарорининг 19-бандида қуйидагича тушунтириш берилади: «Жиноят кодекси 97-моддаси 2-қисмининг икки ёки ундан ортиқ бандларида кўрсатилган ҳолатлар мавжуд бўлган қасддан одам ўлдириш ҳаракатлари шу ҳолатларни кўзда тутган барча бандлар билан тавсиф қилиниши лозим. Бундай ҳолатларда жазо ҳар бир банд бўйича алоҳида тайинланмаслиги керак, аммо жазо тайинлашда айбни оғирлаштирадиган бир неча ҳолатлар борлиги инобатга олиниши лозим».¹ Шундай қилиб, жиноятлар жами(мажмуи) бир қанча жиноятлар тизимидаги унинг бир тури ҳисобланади. Бир қанча жиноятлар тушунчаси ғоят мураккаб бўлиб, бир гуруҳ жиноятлар ҳақида гап кетмайди, шунингдек, бир неча жиноятларнинг альтернативи ҳам эмас. Аммо айрим муаллифлар бир қанча жиноятларни жиноятлар жамининг альтернативи деб ҳисоблайдилар.²

Жиноятлар жами ЖК Махсус қисмининг турли моддаларида ёки битта моддасининг турли қисмларида назарда тутилган, уларнинг бирортаси учун ҳам шахс ҳали судланмаган икки ёки ундан ортиқ жиноятларни жамлашнинг

¹ Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами. 1991-1997. - Т.: “Шарқ,” 1997, 81-бет.

² Чубарев В.Л. Многоразовая преступная деятельность и уголовный закон. “Государство и право”, 1992, №12, с. 73.

ўзи бўлса, бир қанча жиноятлар эса бир қанча жиноий ҳаракатлардан ёки мустақил жиноят таркибини ташкил қилувчи бир қанча жиноятлардан иборат бўлган такроран давомли, жиноятлар жами, рецидив жиноятни, маълум даражада уларнинг мураккаб айбли, таркибли, узоққа чўзилган жиноятлардан фарқларини ҳам кўрсатувчи ижтимоий-ҳуқуқий ҳодиса ҳисобланади.

Жиноятлар жами жиноят қонунида турларга бўлинмаган бўлсада, жиноят ҳуқуқи назариясида жиноятларнинг идеал жами ва жиноятларнинг реал жамига бўлиб ўрганилади.

Жиноятларнинг идеал жами. Жиноятларнинг идеал жами амалдаги жиноят қонунида норматив асосга эга эмас. Чунки Жиноят кодексида жиноятларнинг идеал жами тушунчаси алоҳида берилмаган.

Жиноят ҳуқуқи назарияси ва суд амалиётида жиноятларнинг идеал жами деганда шахснинг бир ҳаракати туфайли ЖК Махсус қисмининг камида иккита моддаси билан қўриқланадиган объектга тажовуз қилиш тушунилади. Бунда Махсус қисми моддасининг ягона таркибига кирувчи объектнинг қисмига эмас, балки муайян моддада назарда тутилган жиноят таркибининг объекти қамраб ололмайдиган бошқа бир объектга ҳам тажовуз қилинган бўлиши керак. Масалан, босқинчилик қилиш вақтидаги ҳужум туфайли қасддан жабрланувчини ўлдириш, босқинчилик қилиш вақтида эҳтиётсизликдан одам ўлдириш, безорилик ҳаракатлари вақтида шахснинг баданига оғир шикаст етказиш ва ҳоказолар.

Жиноятларнинг идеал жамининг шартлари:

- а) фақат битта жиноий ҳаракатнинг содир этилганлиги;
- б) шу ҳаракат билан ЖК Махсус қисмининг камида иккита моддаси билан жавобгар қилинадиган жиноятларнинг содир этилганлигидир.

Ю.А.Красиков жиноятларнинг идеал жамида шахснинг бир ҳаракати билан икки ёки ундан ортиқ объекти жиҳатидан ушбу модда объектининг бир қисмини ёки бир бутун объектни ташкил қилмайдиган ҳар хил ёки бир-бирига ўхшаш оқибатлар келиб чиқадиган жиноятлардир, деб ёзади¹.

¹ Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации. - М: Норма - инфра. М. 2001. С. 24-25.

Битта жинойй ҳаракат туфайли ЖКнинг турли қисмларида назарда тутилган оқибатлар келиб чиқса, жинойтларнинг идеал жамини ташкил қиладими, деган савол туғилади. Бу масалада Ткаченко В.И. шахснинг бир ҳаракати билан ЖКнинг турли қисмларида назарда тутилган жинойй оқибатлар келиб чиққан тақдирда жинойтлар жамини ташкил қилмайди, деб ёзади. Биз унинг бу фикрига тўла қўшилган ҳолда, бу масала ЎзР ЖК 33-моддасининг 2-қисмида аниқ ёзиб қўйилганлигини таъкидлаймиз. Ушбу модданинг 2-қисмида «Агар шахс содир этган қилмишда ушбу Кодекс Махсус қисми айтилган бир моддасининг турли қисмларида назарда тутилган жинойтларнинг аломатлари мавжуд бўлса, у модданинг оғирроқ жазо белгиланган қисми бўйича жавобгарликка тортилади», дейилади. Бунга қуйидаги мисолни келтириш мумкин: А. ва С. исмли вояга етмаганлар ўзлари яшайдиган маҳалладаги Ш.нинг уйига деразадан кириб, уйдан магнитофонни ўғрилайдилар. Суд уларнинг қилмишини ЎзР ЖК 169-моддасининг 3-қисми «б» банди билан (2001 йил 29 август қонуни билан киритилган ўзгартиришларгача бўлган таҳририда) квалификация қилиб ҳукм қилган. А. ва С. ларнинг ушбу жинойй қилмишида 169-модданинг учта қисмида назарда тутилган белгилар мавжуд. Бу жинойт талон-торож қилинган мулкнинг суд томонидан белгиланган баҳога кўра, 169-модданинг 1-қисмида назарда тутилган миқдорни ташкил қиладди. Жинойт бир гуруҳ шахслар томонидан олдиндан тил бириктириб содир этилганлиги учун 169-модда 2-қисмининг «в» бандида назарда тутилган квалификация қилиш белгиси бор. Уй-жойга кириб содир этилганлик, шу жинойт учун жавобгарликни белгиловчи оғирроқ жазо белгиланган қисми бўлганлигидан (169-модданинг 3-қисми) суд айбдорлар қилмишини тўғри квалификация қилиб, ҳукм қилган. Аммо суд амалиётида айрим судлар томонидан ушбу норма нотўғри талқин қилиниб, Жинойт кодексининг битта моддасининг турли қисмларида назарда тутилган жинойтлар турли вақтларда содир этилган тақдирда ҳам содир этилган жинойтларнинг энг оғири билан ҳукм қилиб, жазо тайинламоқдалар. Ваҳоланки, ЎзР ЖК 33-моддасининг 1-қисмида Жинойт кодекси Махсус

қисмининг турли моддалари ёки битта моддасининг турли қисмларида назарда тутилган, жавобгарликка тортиладиган икки ёки бир неча жинойй қилмишни содир этиш, агарда улардан бирортаси учун ҳам шахс судланган бўлмаса, жинойтлар мажмуи деб топилади.

ЎзР ЖК 33-моддасининг мазмунига кўра, шахс турли вақтларда ЖК битта моддасининг турли қисмларида назарда тутилган жинойтларни содир қилган бўлса, жинойтлар мажмуи деб топилади.

В.П.Малков жинойтларнинг идеал жами сунъий равишда тузилган юридик конструкция бўлмасдан, шахснинг бир ҳаракати билан, икки ёки ундан ортиқ жинойт содир этиш билан боғлиқ бўлган реал ҳақиқатнинг натижасидир, деб ёзади.¹ Мен унинг бу фикрига қўшиламан, чунки жинойтларнинг идеал жами шахснинг битта ҳаракати билан жинойт қонунининг икки ёки ундан ортиқ нормаларини, оддий бузишнинг ўзи бўлмай, икки ёки ундан ортиқ мустақил жинойтларни содир қилишдан иборатдир.

Агарда биз жинойтларнинг идеал жами жинойт қонунининг икки ёки ундан ортиқ нормаларини бузишдан иборат десак, бундай тушунча жинойтларнинг идеал жамини ташкил қилмайди. Чунки бунда шахснинг бир ҳаракати билан битта модданинг турли қисмларида назарда тутилган оқибатлар юз беришини ҳам тушуниш мумкин. ЖК Махсус қисми моддаларининг ҳар бир қисми мустақил таркибли жинойтлар ҳисобланади. Бундай ҳолда ЖК 33-моддасининг 2-қисмида назарда тутилган қоидалар тадбиқ қилинмайди.

Юридик адабиётларда жинойтларнинг идеал жамига турлича тушунтиришлар берилган. Жумладан, А.Н.Трайнинг «Жинойтларнинг идеал жами шахснинг бир ҳаракати билан Жинойт кодексининг бир неча нормасини бузишдир», деб ёзган². Мен бундай фикрга қўшилмаслигимни юқорида баён қилдим. М.М. Исаев, Н.Д.Дурмановлар жинойтларнинг идеал жами айбдорнинг бир ҳаракати билан икки ёки ундан ортиқ жинойт

¹ Малков В.П. С совокупность преступлений. Изд-во Казанского Университета, 1974. С.146.

² Трайнин А. Н. Уголовное право. Общая часть М.: 1929. с. 370.

таркибларини бажаришдир. А.А.Пионатковский эса, жиноятларнинг идеал жами бир неча жиноятларни содир қилишдан иборатдир, деб ёзади¹. В.И.Ткаченко эса ЎзР ЖКнинг 33-моддасида берилган таърифнинг айнан ўзини баён қилган. Ю.А.Красиков Жиноят кодекси Махсус қисмининг турли моддалари билан қўриқланадиган турли объектларга зарар етказиш ёки ҳар хил ёхуд бир неча оқибатларни келиб чиқиши билан боғлиқ бўлган ягона жиноий қилмишдир, деб ёзади. Жиноятларнинг идеал жамига бундай айрим ҳоллардан унинг ҳақиқий маъносини ифодалай олмайдиган тушунчаларнинг олимлар томонидан берилганлиги қонунда унинг ягона тушунчасининг ишлаб чиқилмаганлигидадир.

Жиноятларнинг реал жами. Жиноят кодекси Махсус қисмининг турли моддаларида ёки битта моддасининг турли қисмларида назарда тутилган, жавобгарликка тортиладиган икки ёки бир неча жиноий қилмишни турли вақтларда содир қилиш, агарда улардан бирортаси учун ҳам шахс судланган бўлмаса, жиноятларнинг реал жами деб топилади. Демак, жиноятларнинг реал жамида шахс турли вақтларда бир-бирига боғлиқ бўлмаган алоҳида-алоҳида мустақил жиноий қилмишларни содир этади. Бундай жиноятлар ЎзР ЖК Махсус қисмининг турли моддаларида ёки битта моддасининг турли қисмларида назарда тутилган жиноятлар содир этилган ва бундай жиноятлар учун ЖКнинг 59-моддасида кўрсатилган қоидаларга асосланиб жазо тайинланадиган бўлиши керак.

Жиноятларнинг реал жамида аввал содир этилган жиноят билан кейинги содир этилган жиноят ўртасида қанча вақт ўтганлигининг аҳамияти йўқ. Бу вақт бир соат, бир неча соат, бир кун, бир неча кун, ой ёки йил бўлиши мумкин, яъни дастлабки содир қилинган жиноят билан кейинги содир қилинган жиноят ўртасида ЖКнинг 64-моддасида назарда тутилган муддатлар ўтиб кетмаган бўлиши керак.

Суд амалиётида қўрилаётган бир неча жиноятларнинг асосий кўпчилик қисмини жиноятларнинг реал жами тариқасида содир этилган жиноятлар

¹ Исаев М.М. Назначения наказания при совокупности преступлений. “Советская гюстиция”, 1938. №18.

ташкил қилмоқда. Булар, айниқса ўғрилик, фирибгарлик, талончилик жиноятлари туркумида кўпроқ учрамоқда.

Жиноятларнинг идеал жамига нисбатан жиноятларни реал жамини квалификация қилиш анча осондир. Чунки, жиноятларнинг идеал жамида бир ҳаракат туфайли бир неча модда билан кўриқланадиган ижтимоий муносабатга тажовуз қилинади ва ана шу тажовуз қаратилган объектларни тўғри белгилаш ва ажратиб олиш, шунингдек, бу объектлар Жиноят кодексининг қайси моддаси билан кўриқланишини тўғри аниқлаш керак. Жиноятларнинг реал жамида эса алоҳида ҳаракатлар билан алоҳида-алоҳида жиноятлар содир этилганлиги боис уларни квалификация қилишда жиддий қийинчиликлар бўлмайди. Аммо айрим ҳолларда жиноят шундай содир қилинадики, улар ўртасидаги вақт жуда қисқа, бир жиноий ҳаракат иккинчи бир жиноий ҳаракатни содир қилишнинг воситаси бўлиб қолади. Ана шундай ҳолда қилмишни жиноятларнинг идеал жами деб топиш керакми ёки реал жами деб топиш керакми, деган муаммо келиб чиқади. Бунга судда кўрилган П. ва бошқаларнинг жиноий қилмишларини мисол тариқасида келтириш мумкин.

П. ва унинг шериклари С.нинг ҳовлисида «Жигули» автомашинасини ҳайдаб қочадилар. Машинани ҳайдаб қочиш вақтида уларда машина ва унинг қисмларини талон-торож қилиш мақсади бўлмайди. Машинани анча вақт ҳайдаб юрганларидан кейин П.нинг таклифи билан магнитофони ва айрим қисмларини ечиб оладилар. Жиноят изларини йўқотиш мақсадида машинани ёқиб юборадилар.

Суд П. ва бошқаларнинг қилмишини ЎзР ЖК 267-моддаси (транспорт воситасини ҳайдаб қочиш)нинг 2-қисми «б» банди, 169-моддасининг 2-қисми «в» банди ва 173-моддасининг (мулкни қасддан nobуд қилиш) 2-қисмининг «в» банди билан квалификация қилиб, ЖКнинг 59-моддаси қоидалари асосида жазо тайинлаган. П. ва бошқаларнинг қилмишларини жиноятларнинг идеал жами деб ҳисоблаш керакми ёки реал жами деб ҳисоблаш керакми? Менинг фикримча, П. ва бошқаларнинг қилмиши жиноятларнинг реал жами

деб ҳисобланиши керак. Чунки содир этилган ушбу жиноятлар бир-бири билан боғланган бўлсада, жиноятларнинг бажарилиши алоҳида-алоҳида ҳаракатлар орқали содир этилган.

Суд амалиётида давомли ёки узоққа чўзилган жиноятлар мобайнида яна бошқа бир жиноят содир этилади. Масалан, қонунга хилоф равишда қурол сақлаётган шахс бошқа бир шахснинг баданига шу қуролдан фойдаланиб оғир шикаст етказган бўлса, жиноятларнинг идеал жами дебми ёки реал жами деб ҳисоблаш керакми? Чунки, бундай ҳолда узоққа чўзилган жиноят билан баданга шикаст етказиш жиноятлари муайян вақт билан ажратилмаган. Бизнинг фикримизча ҳам бундай ҳолда жиноятларнинг реал жами деб ҳисобланиши керак. Чунки баданга шикаст етказиш давомли жиноят мобайнида содир этилган бўлсада, жиноий ҳаракатлар алоҳида-алоҳида содир этилган. Жиноятларнинг идеал жамида эса битта жиноий ҳаракат туфайли икки ёки ундан ортиқ жиноят содир этилган бўлиши керак.

ЎзР ЖК 33-моддаси мазмунига кўра, ЖК Махсус қисми битта моддасининг турли қисмларида назарда тутилган жиноятларни турли вақтларда содир қилиш ҳам жиноятларнинг реал жамини ташкил қилади. Юридик адабиётларда ўхшаш бўлган, аммо муайян модданинг турли қисмларида назарда тутилган жиноятларнинг бири тамомланган, икинчиси эса тайёргарлик кўриш ёки суиқасд қилиш босқичида тўхтатилган ёхуд иштирокчи деб жавобгарликка тортилган бўлса, жиноятларнинг реал жами деб эмас, балки такроран содир этилган деб ҳисоблаш кераклиги тўғрисидаги фикрлар ҳам йўқ эмас¹. Кўпчилик муаллифлар эса бундай фикрга қарши чиқиб, бундай ҳолда жиноятларнинг реал жами деб квалификация қилиш кераклигини баён қиладилар².

Бу борада собиқ СССР Олий суди Пленумининг 1964 йил 25 мартдаги 7-сонли «Номусга тегиш ишлари бўйича суд амалиёти тўғрисида»ги қарорининг 7-банди «Икки ёки ундан ортиқ номусга тегиш жиноятлари

¹ Блум М.И. Понятия и признаки совокупности преступлений. - сб. Вопросы уголовного права и процесса. Рига, 1969 с.41.

² Малков В.П. Совокупность преступлений. Изд-во Казанского Университета, 1974. С.198-199.

содир этилиб, улар номусга тегиш учун жавобгарликни белгиловчи моддасининг (118-модда) турли қисмларида назарда тутилган жиноятлар бўлиб, бири номусга тегишга суиқасд қилиш ва иккинчиси тамом бўлган номусга тегиш бўлса, айбдорнинг ҳар бир ҳаракати алоҳида-алоҳида (жиноятларнинг реал жами тариқасида) квалификация қилиниши керак», деб тушунтириш берилган эди¹.

Менинг назаримда, худди шунга ўхшаш тарзда жиноятларда айбланиб, жиноятларнинг бири учун шахс иштирокчи, иккинчиси учун бажарувчи деб квалификация қилинган тақдирда ҳам жиноятларнинг реал жами тариқасида квалификация қилиниши керак.

Жиноятларнинг идеал жами ва реал жами тариқасида квалификация қилишнинг фарқи йўқ экан, бир неча жиноятларни ана шу иккита турга ажратиб ўрганишнинг бирор аҳамияти борми? Бор.

Юридик адабиётларда жиноятларни турларга ажратиш тажрибаси ҳам мавжуд. Жиноятларнинг идеал жамида бундай бўлиш учрамайди.

А.М.Яковлев жиноятларнинг реал жамини иккита турга ажратади:

1) бир-бири билан маълум даражада боғлиқ бўлган жиноятларнинг реал жами;

2) бир шахс томонидан содир этилган, фақат содир этиш факти билан ўзаро боғлиқ бўлган жиноятларнинг реал жами².

Жиноятларнинг реал жамининг биринчи турида содир этилган жиноятларнинг бири бошқа бир жиноятни содир қилишнинг шароити, воситаси, жиноят содир қилишнинг усули сифатида ёки улардан бири бошқасини яширишнинг воситаси ёки усули сифатида қатнашади. Жиноятларнинг реал жамининг иккинчи турида жиноятлардан бири иккинчисини содир этиш ёки яширишнинг воситаси ҳам, шароити ҳам, содир қилиш жойи, вақти жиҳатидан бир-бири билан боғланмаган бўлади. Масалан, ўғрилик қилган шахснинг яна бир безорилик жиноятини содир этиши. Менинг фикримча, жиноятларнинг реал жамининг бундай бўлиниши амалий

¹ Сборник Постановлений Пленума Верховного суда СССР. 1924-1986. М. 1987, с. 618.

² Яковлев А.М. Совокупность преступлений по советскому уголовному праву, - М.: 1960, с. 82.

аҳамиятга эгадир. Айнан шундай бўлиниш мураккаб таркибли, мураккаб айбли жиноятларни жиноятларнинг жамидан фарқлаш имконини ҳамда жазони индивидуаллаштириш имконини беради.

Жиноятларнинг идеал жами бир ҳаракат билан содир этилганлиги туфайли ЎзР ЖКнинг 56-моддасида назарда тутилган оғирлаштирувчи ҳолат ҳисобланмайди. Жиноятларнинг реал жами эса турли вақтларда содир этилганлиги туфайли жазони оғирлаштирувчи ҳолат ҳисобланади.

Жиноятларнинг идеал жами икки ёки ундан ортиқ жиноят бўлсада, бир ҳаракат орқали содир этилганлиги туфайли, шахс жиноятларни биринчи марта содир қилган ҳисобланади. Жиноятларнинг реал жамида эса олдин жиноят содир қилган шахс томонидан янги жиноят содир этилган, деб ҳисобланади.

Жиноятларнинг идеал жамида жиноятлар биринчи марта содир этилган деб ҳисобланганлиги туфайли, агар бунга асослар мавжуд бўлса, қилмиш ёки шахс ижтимоий хавфлилигини йўқотганлиги (65-модда), айбдор ўз қилмишига чин кўнгилдан пушаймон бўлганлиги муносабати билан жавобгарликдан озод қилиниши; шахснинг ижтимоий хавфлилиги хусусиятини йўқотиши (70-модда) ва чин кўнгилдан қилмишига пушаймон бўлганлиги муносабати билан (71-модда) ҳамда ярашганлиги муносабати билан жиноий жавобгарликдан озод қилиш (66¹-модда) қўлланиши мумкин.

Жиноятларнинг реал жами эса оғирлаштирадиган ҳолатлар бўлганлиги туфайли, юқорида айтилган асосларга кўра, жиноий жавобгарликдан ва жазодан озод қилиш қўлланмаслиги мумкин.

Юқоридагилардан ташқари, жиноятларнинг идеал жамида шахс биринчи марта жиноят содир этган, деб ҳисобланганлиги туфайли, жиноят содир этишда айбланаётган шахснинг шахси жиноятларнинг реал жами тариқасида содир қилган кишиларнинг шахсига нисбатан ижтимоий хавфлилиги камроқ ҳисобланади. Судлар айбдорларга жазо тайинлаш вақтида, албатта, юқорида айтилган ҳолатларни ҳисобга олади.

II БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ТАКРОРАН ЖИНОЯТ СОДИР ЭТИШ ВА РЕЦИДИВ ЖИНОЯТЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.

2.1. Ўзбекистон Республикаси Жиноят қонунчилигида такроран жиноят содир этишнинг классификацияси.

Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексида биринчи марта жиноятларнинг барчаси учун умумий бўлган такроран жиноят содир этиш тушунчаси берилди. ЎзР ЖКнинг 32-моддасида белгиланишига кўра, Жиноят кодекси Махсус қисмининг айна бир моддасида, қисмида, Кодексида алоҳида кўрсатилган ҳолларда эса турли моддаларида назарда тутилган икки ёки бир неча жиноятни шахс турли вақтларда содир этган, аммо уларнинг бирортаси учун ҳам судланган бўлмаса, такроран жиноят содир этиш деб топилади. Тамом бўлган жиноят ҳам жазога сазовор бўлган жиноятга тайёргарлик кўриш ёки жиноят содир этишга суиқасд қилиш ҳам, шунингдек, иштирокчиликда жиноят содир этиш ҳам такроран жиноят содир этиш деб айтилади.

Агар шахс илгари содир қилган қилмиши учун жавоб-гарликдан ёки жазодан озод қилинган бўлса, жиноят такроран содир этилган деб топилмайди.

Умумий қасд билан қамраб олинган ва ягона мақсадга йўналтирилган бир жиноят таркибини ташкил қилувчи бир-бирига ўхшаш бир неча жиноий қилмишлардан иборат бўлган (давомли) жиноят такроран содир этилган деб топилмайди.

Вазифаларини узоқ вақт мобайнида бажармасликдан иборат бўлиб, бир жиноятнинг узлуксиз таркибини ташкил қилган (узоққа чўзилган) жиноят такроран содир этилган деб топилмайди.

Такроран жиноят содир этиш бир қанча жиноят содир этишнинг бир шакли бўлиб, унинг тушунчаси ЎзР ЖКнинг 32-моддасида берилган. Ушбу

моддада такроран жиноят содир этишнинг учта турининг тушунчаси берилган бўлиб, булар:

а) ЖК Махсус қисмининг айнан бир моддасида назарда тутилган икки ёки бир неча жиноятни шахс турли вақтларда содир этган, аммо уларнинг бирортаси учун ҳам судланмаган бўлиши;

б) ЖК Махсус қисмининг бир моддасининг айнан бир қисмида назарда тутилган икки ёки бир неча жиноятни шахс турли вақтларда содир этган, аммо улардан бирортаси учун ҳам судланган бўлмаслиги;

в) Кодексда алоҳида кўрсатилган ҳолларда назарда тутилган Махсус қисмининг турли моддаларида шахс турли вақтларда содир этган, аммо уларнинг бирортаси учун судланган бўлмаса, жиноят такроран содир этилган деб топилади.

Такроран жиноят содир қилишнинг ана шу ҳар учта тури учун умумий бўлган белгилар борки, булар қуйидагилардан иборат:

а) турли вақтларда Жиноят кодекси Махсус қисмида назарда тутилган икки ёки бир неча жиноят содир этилганлиги;

б) жиноятларнинг турли вақтларда содир этилганлиги;

в) жавобгарликка тортиладиган биринчи жиноят билан кейинги содир қилинган жиноят ўртасида ЖК 64-моддасида назарда тутилган (жиноий жавобгарликка тортиш муддатлари) ўтиб кетмаган бўлиши;

г) шахс содир этилган жиноятларнинг бирортаси учун ҳам ҳали судланмаган бўлиши керак. Бу шартлар такроран жиноят содир этишнинг ҳар учала тури учун зарурий белги бўлиб, улардан бирортасининг этишмаслиги қилмишларни такроран қилинган деб ҳисоблашга асос бўлмайди.

ЖК Махсус қисмининг биттта моддасида назарда тутилган жиноятларни турли вақтда содир этиш деганда шуни назарда тутиш керакки, ЖК Махсус қисмининг бир қанча моддаларида айнан шу жиноятни такроран содир этганлик қилмишларни квалификация қилишнинг зарурий белгиси сифатида махсус назарда тутилмаган (масалан, аёлни ўз ҳомиласини сунъий равишда

туширишга мажбурлаш — 115-модда, бесоқолбозлик — 120-модда), болани алмаштириб қўйиш — 124-модда ва ҳоказолар). Бунда жиноятларни турли вақтларда содир этиб, уларнинг бирортаси учун шахс судланган бўлмаслиги тушунилади. Бундай ҳолда турли вақтда содир этилган айнан бир хил жиноят учун икки марта жавобгар қилмасдан муайян модданинг ўзи билан квалификация қилинади. Аммо суд жазо тайинлашда ЖК 56-моддаси 1-қисмининг «н» бандига биноан жазони оғирлаштирувчи ҳолат деб топади ва шунга мувофиқ жазо тайинлайди. Бундай ҳолда бир неча жиноятлар учун жазо тайинлаш қоидалари қўлланилмайди.

Масалан, айтайлик, олдин болани алмаштириб қўйиш жиноятини содир қилган шахс томонидан ЖК 64-моддасида назарда тутилган муддатлар ўтмасдан яна худди шундай жиноятни содир этса қилмиш такроран қилинган деб ЖК 124-моддасининг ўзи билан квалификация қилинади.

ЖК Махсус қисмининг битта моддасининг битта қисмида назарда тутилган жиноятларни турли вақтларда содир этишни такроран содир этилган деб ҳисоблаш шундан иборатки, ЖК Махсус қисми моддаларида жиноятни такроран содир этиш ўша моддада квалификация қилишнинг зарурий белгиси сифатида жиноят таркиби доирасига киритилган.

Масалан, шахс олдин ЖК 169-моддаси иккинчи қисмининг «а» бандида назарда тутилган жиноятни содир қилган, кейинроқ эса шу модданинг иккинчи қисмининг «б» бандида назарда тутилган жиноятни содир қилган бўлса, бу жиноятларнинг ҳар бири учун алоҳида жавобгар қилинмасдан, шу модданинг учинчи қисми «а» бандида такроран қилинганлик учун жавобгарликни белгиловчи нормаси билан жавобгар қилинади.

Такроран жиноят содир қилишнинг бу юқорида баён қилинган иккита тури учун жазо тайинлашда ЖК 59-моддасининг (бир неча жиноят содир этганлик учун жазо тайинлаш) қоидалари қўлланмайди.

Кодексда алоҳида кўрсатилган ҳолларда турли моддаларда назарда тутилган икки ёки бир неча жиноятни турли вақтда содир қилинган ҳолларда қилмишни квалификация қилиш ва жазо тайинлаш масаласи бошқачароқ

назарда тутилган. Кодексда алоҳида кўрсатилган ҳолларда қилмишни такроран содир этилган деб ҳисоблаш масаласи ЖК Махсус қисми моддасининг ўзида кўрсатилади ва бундай ҳолат ЖКнинг бир қанча моддаларида назарда тутилган. Масалан, булар жумласига ЖК 104-моддаси (қасддан баданга оғир шикаст етказиш) 3-қисмининг «б» банди, 105-моддаси (қасддан баданга ўртача оғир шикаст етказиш) иккинчи қисмининг «к» банди, 118-моддаси (номусга тегиш) иккинчи қисмининг «б» банди, 119-моддаси (жинсий эҳтиёжни зўрлик ишлатиб Ҳозиртабийй усулда қондириш) иккинчи қисмининг «б» банди, 164-моддаси (босқинчилик) учинчи қисмининг «а» банди ва ҳоказолар. ЎзР ЖК 104-моддаси учинчи қисмининг «б» бандида қасддан баданга оғир шикаст етказиш «Такроран, хавфли рецидивист ёки илгари ушбу Кодекснинг 97-моддасида назарда тутилган тарзда қасддан одам ўлдирган шахс томонидан» содир этилганликни назарда тутилади.

Масалан, айтайлик, 2003 йил 5 февраль куни қасддан одам ўлдириш жиноятини содир қилган шахс (бунда ЖК 97-моддасининг биринчи ёки иккинчи қисмида кўрсатилган одам ўлдиришни содир қилинганлигининг аҳамияти йўқ) 2003 йил 20 март куни ЖК 104-моддасининг биринчи қисмида назарда тутилган жиноятни содир қилса ва бу жиноятларнинг бирортаси учун айбдор судланмаган бўлса, баданга оғир шикаст етказиш жиноятини такроран содир этилган деб топилиб, ЖК 104-моддаси учинчи қисмининг «б» банди билан квалификация қилинади. Бу жиноятлар учун жазо тайинлашда ЖК 97-модданинг тегишли қисми ва банди билан, 104-модданинг учинчи қисмининг «б» банди билан жиноятларнинг реал жами тариқасида жазо тайинланади. Қонунда кўрсатилган ҳолларда жиноятни такроран деб ҳисоблаш масаласи ана шундай тахлитда ҳал қилинади. Яъни такроран жиноят содир қилиш деб ҳисоблаш масаласи кейинги содир қилинган жиноятга нисбатан тадбиқ этилади ва жазо тайинлаш масаласи ЖКнинг 59-моддасида белгиланган тартибда ҳал қилинади.

ЖК 32-моддасининг иккинчи қисмида шахснинг илгари содир этган қилмиши учун жавобгарликдан ёки жазодан озод қилинган бўлса, жиноят такроран содир этилган деб топилмаслиги баён қилинган. Демак, қуйидаги ҳолларда жиноят такрор содир этилган деб топилмайди:

а) илгари содир қилган жинояти учун жиноий жавобгарликдан озод қилинганлиги. Бунда содир этилган жиноят тўла исботланган ва ЖК Махсус қисмининг муайян моддасида назарда тутилган жиноят содир этилган бўлиши керак;

б) илгари содир қилган жинояти учун жиноий жазодан озод қилинганлиги.

Илгари содир қилган жинояти учун жавобгарликдан озод қилинган шахс яна ўша жинояти учун суд томонидан Жиноят кодексининг 64, 66, 66¹, 67-моддалари асосида жазодан озод қилинган ёки ЖК Махсус қисмининг фақат ўша моддасига кўра, тааллуқли бўлган масалан, терроризм, (155-модданинг 4-қисми) давлатга хоинлик қилиш (157-модданинг 2-қисми); жосуслик(160-модданинг 2-қисми) ва ҳоказолар. Жавобгарликда озод қилишни қўллаб озод қилинган бўлса, кейинги содир этилган жиноят такроран қилинган деб ҳисобланмайди. Жавобгарликдан озод қилишнинг бу турларини қўллаб фақат суд озод қилади. Шунингдек, шахс Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан чиқарилган амнистия акти асосида жавобгарликдан озод қилинган бўлса ҳам жиноят такроран содир этилган деб ҳисобланмайди. Шахснинг илгари содир қилган жинояти учун жазодан озод қилингандан кейин янги жиноят содир этганлигини такроран содир этиш деб ҳисобланмаслигининг боиси шундаки, шахс илгари жазодан озод қилинган бўлса, суд жазодан озод қилиш билан бирга судланганликни ҳам олиб ташлай олмайди. Судланганликни олиб ташлаш масаласи фақат суд томонидан ЖК 79-моддаси асосида ҳал қилинади. Шунга кўра, жазодан озод қилинган шахс ЎзР ЖКнинг 78-моддасида назарда тутилган муддатлар мобайнида судланган ҳисобланади. Ана шу айтилганларга кўра, жазодан озод қилинган шахсга нисбатан аввал жазо тайинланиб, сўнгра жазодан озод

қилинган бўлса, янги қасддан қилган жинояти такроран жиноят содир қилиш деб эмас, балки рецидив жиноят содир этилган деб топилади. Агар Ўзбекистон Республикаси Президентнинг фармони билан авф этиш ёки амнистия акти орқали жазодан озод қилиш билан бирга судланганлик ҳам олиб ташланган бўлса, қасддан янги содир этилган қилмиш рецидив жиноят деб топилмайди.

Давомли ва узокқа чўзилган жиноятларни такроран содир этилган деб топилмаслиги бир қанча жиноятлар содир этишнинг умумий қоидалари мазмунини очиб беришда баён қилинганлиги боис, бу ерда яна тўхталиб ўтирмадик.

2.2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят қонунчилигида рецидив жиноятнинг ўзига хос хусусиятлари.

Амалдаги 1994 йил 22 сентябрда қабул қилинган Жиноят кодексида рецидив жиноят тушунчасининг берилганлиги ва бу туркумдаги жиноятларни аниқ таснифланганлиги жиноят ҳуқуқида ҳам назарий, ҳам амалий жиҳатдан муҳим аҳамиятга эга бўлди.

1959 йили қабул қилинган Жиноят кодексининг Умумий қисмида рецидив жиноят тушунчаси берилмаганлиги туфайли олимлар ушбу тушунчани турлича талқин қилиб келдилар.

ЎзР ЖК 34-моддасида рецидив жиноят учта туркумга бўлиниб таснифланди. Ушбу модданинг биринчи қисмида рецидив жиноятнинг жиноят-ҳуқуқий умумий тушунчаси берилди. Унга кўра, «Шахснинг илгари қасддан содир этган жинояти учун судланганидан кейин қасддан янги жиноят содир этиши рецидив жиноят деб топилади».

Рецидив жиноят бир қанча жиноятлар тизимида энг хавфли шакли бўлиб, илгариги қасддан қилган жинояти учун шахс муайян турдаги жазога ҳукм қилинганидан кейин қасддан янги жиноят содир қилганликдан иборатдир. Рецидив жиноят тушунчаси жиноят-ҳуқуқий тушунча бўлиб, унга тўлароқ таъриф бериб, қуйидагича ифодалаш мумкин.

Шахснинг илгари қасддан қилган жинояти учун судланиб, судланганлик муддати ўтиб кетмасдан ёки қонунда белгиланган тартибда олиб ташланмасдан қасддан янги жиноят содир этиши рецидив жиноят деб топилади.

Рецидив жиноят асосан учта аспектда ўрганилиб, булар:

- а) жиноят-ҳуқуқий аспектда;
- б) криминологик аспектда;
- в) пенитенциар аспектда.

Рецидив жиноятнинг жиноят ҳуқуқий, криминологик ва жиноят-ижроия ҳуқуқий (пенитенциар) тушунчалари бир-биридан фарқ қилади.

Жиноят ҳуқуқида рецидив жиноят юридик факт сифатида ўрганилса, криминологияда ижтимоий ҳодиса сифатида тадқиқ қилинади. Рецидив жиноятнинг жиноят-ҳуқуқий белгилари қуйидагилардан иборат:

- а) илгари жиноятнинг қасддан содир этилганлиги;
- б) илгари содир этилган жинояти учун шахснинг судланганлиги;
- в) кейинги жиноятнинг ҳам қасддан содир этилганлиги;
- г) кейинги жиноятни олдинги жиноят учун судланганидан кейин содир этилганлиги.

Қилмишда ана шу белгилардан биттасининг бўлмаслиги унинг рецидив жиноят эканлигини истисно қилади.

Рецидив жиноятнинг бир қанча жиноятларнинг бошқа шаклларида хавфлироқ эканлиги шундаки, олдинги қасддан қилинган жиноят учун жиноят ҳуқуқида назарда тутилган жазо чораси қўлланилганидан кейин содир этилганлиги билан ифодаланади. Шахснинг илгариги содир қилган жинояти учун жиноят қонунида назарда тутилган жиноий жазо деган мажбурлов чораси қўлланилганлигига қарамай, шахснинг ўз муаммоларини ҳал қилиш учун айнан жиноят йўлини танлаганлигидан далолат беради.

Рецидив жиноятнинг криминологик тушунчаси эса шахснинг қасддан қилган жинояти учун қонунларга мувофиқ ҳисобга олиш предмети сифатида рўйхатга олинганлигидан кейин қасддан янги жиноят содир қилишини назарда тутди. Криминология рецидив жиноятни ижтимоий ҳодиса сифатида ўрганиб, рецидивистларнинг ахлоқий жиҳатдан анча тубанлашган, тарбиявий чораларни ўзига қабул қилиши анча қийин бўлган, уюшиб жиноят содир қилиши жиноят содир қилиш малакасининг анча пухта ва юқорилиги билан ифодаланади. Улар фақатгина судланганидан кейин қасддан янги жиноят содир қилганлигининг ўзи билангина эмас, балки жамиятга хилоф бўлган Ҳозиржижтимоий хулқни жамиятга сингдириб бориши, жиноий суб маданиятни жамиятда тарғиб қилиши, бу билан ахлоқий беқарор, маънавий қашшоқ шахсларга, айниқса, ёшлар ичида рецидивистларга хос хулқни сингдириши билан ҳам юқори даражадаги ижтимоий хавфли кишилардир.

Рецидив жиноят содир қилган шахс олдинги жинояти учун жазо тайинланиб, у жазо шахсга етарли даражада таъсир қилмай, яна жиноят йўлига ўтиб олади. Демак, унинг хулқининг ижтимоий хавфлилик даражаси ошиб кетган ва жамиятнинг бундай шахсларга нисбатан алоҳида муносабатда бўлишини тақозо қилади ва янги қасддан содир қилган жинояти учун оғирроқ жазо чорасини қўллаш зарурати келиб чиқади. Рецидив жиноят содир қилган шахс, содир қилган жиноятининг ижтимоий хавфлилик даражаси билан диалектик боғлиқликда бўлади. Рецидив жиноят илгариги жиноят учун судланганлик билан боғлиқ бўлиб, жиноятни квалификация қилиш ва жазо тайинлашда ҳал қилувчи аҳамиятга эгадир. Шунга кўра, қайси ҳолларда қилмишни рецидив жиноят деб ҳисоблаш масаласини тўғри аниқлаш кейинги жиноятни квалификация қилиш ва жазо тайинлашда муҳимдир.

ЎзР ЖКнинг 34, 59, 60 ва бошқа бир қатор моддаларнинг мазмунидан келиб чиқиб қуйидаги ҳолларда рецидив жиноят содир этилган деб топилиши мумкин:

1) қасддан қилинган жиноят учун ҳукм қилинганидан кейин қасддан янги жиноят содир этиш;

2) ҳукм қонуний кучга кириб, асосий ва қўшимча жазоларни ўтаб бўлмасдан қасддан янги жиноят содир этиш;

3) жазони ўтаб бўлганидан кейин судланганлик муддати ўтиб кетгунча ёки қонунда белгиланган тартибда олиб ташланмасдан қасддан янги жиноят содир этиш;

4) шартли ҳукм қилиниб, синов муддати тугамасдан қасддан янги жиноят содир этиш;

5) жазони ўташдан муддатидан илгари шартли равишда озод қилинган шахснинг жазонинг ўталмаган қисми мобайнида қасддан янги жиноят содир этиш;

6) жазони енгилроғи билан алмаштирилган шахс енгилроқ жазони ўташ муддати мобайнида қасддан янги жиноят содир этиш;

7) шахсга нисбатан ҳукм чиқарилганидан кейин у ўз ҳаракатларининг аҳамиятини англай олмайдиган ва бошқара олмайдиган даражада руҳий касалликка чалиниб, ЖК 69-моддасида назарда тутилган муддатлар ўтмасдан тузалса ва қасддан янги жиноят содир қилган тақдирда;

8) шахсга нисбатан ҳукм чиқарилган ва амнистия акти орқали жазодан озод қилинган (агар амнистия актида жазодан озод қилиш билан бирга судланганлиги ҳам олиб ташланмаган бўлса) ва ЖК 78-моддасида кўрсатилган муддатлар ўтмасдан қасддан янги жиноят содир этиш;

9) шахс авф этиш асосида жазодан озод қилиниб, авф этиш билан бирга судланганлиги ҳам олиб ташланмаган бўлса ЖК 78-моддасида назарда тутилган муддатлар ўтмасдан қасддан янги жиноят содир этиш;

10) ЎзР ЖКнинг 70-моддасида шахснинг ижтимоий хавфлилик хусусиятини йўқотиши муносабати билан уни жазодан озод қилиш, 71-моддасида эса айбдорнинг чин кўнгилдан пушаймон бўлганлиги муносабати билан жазодан озод қилиш назарда тутилган. Агарда шахс ана шу моддалар асосида жазодан озод қилинган бўлса ҳамда 69 ва 78-моддалар назарда тутилган муддатлар ўтмасдан қасддан янги жиноят содир этилса, қилмиш рецидив жиноят деб ҳисобланадими? Менинг фикримча, бундай ҳолда ҳам шахс судланган ҳисобланади ва қилмиш рецидив жиноят ҳисобланади. Чунки қонунда суд томонидан шахсни жазодан озод қилишнинг ўзи назарда тутилиб, жазодан озод қилиш билан бирга судланганлигини ҳам олиб ташлаш назарда тутилмаган, суд судланганликнинг олиб ташлаш масаласини фақат ЖКнинг 79-моддасида белгиланган қоидаларга амал қилган ҳолдагина ҳал қилади. Ана шу айтилганларга кўра, ЖКнинг 70 ва 71-моддалари асосида жазодан озод қилинган шахслар 78-моддада назарда тутилган муддатлар мобайнида қасддан янги жиноят содир қилган тақдирда ҳам рецидив жиноят содир қилинган деб топилади¹.

¹ Умидуллаев Ш. Рецидив жиноят тушунчаси ва рецидив жиноят учун жавобгарликнинг хусусиятлари. - Т. “Янги аср авлоди”. 2001, 24-бет.

Судланганлик муддати давомида қасддан янги жиноят содир этилган қилмишни рецидив жиноят деб ҳисоблаш учун қандай турдаги жазога ҳукм қилинганининг аҳамияти йўқ. Аммо шахсни ўта хавфли рецидивист деб топиш масаласини ҳал қилишда суд фақат озодликдан маҳрум қилиш жазосига ҳукм қилинганликни ҳисобга олади. Демак, судланганлик муддати шахснинг қандай турдаги жазога ҳукм қилингани билан боғлиқ бўлса, рецидив жиноят деб ҳисоблаш масаласи ЖК 43-моддасида назарда тутилган жазолардан бирига ҳукм қилиниб, шу жазони ўташ вақтида ва жазони ўтаб бўлганидан кейин ЖК 78-моддасида назарда тутилган муддатлар мобайнида қасддан янги жиноят содир қилишдан иборат.

Содир этилган жиноятни рецидив жиноят деб ҳисоблаш учун қилмишнинг ижтимоий хавфлилик даражасининг ҳам аҳамияти йўқ. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси 34-моддасининг мазмунига кўра, қилмишни рецидив жиноят деб ҳисоблашда субъектнинг неча ёшдалигини, яъни вояга етган ёки етмаганлигининг ҳам аҳамияти йўқ. Лекин ўта хавфли рецидив жиноят содир қилинган деб топиш масаласи, шахснинг фақат ўн саккиз ёшга тўлганидан кейин оғир ёки ўта оғир жиноят содир қилганлиги ва албатта, озодликдан маҳрум қилиш жазосига ҳукм қилинганлигини ҳисобга олиб, ҳал қилинади.

Жиноятни рецидив жиноят деб ҳисоблаш масаласи, албатта, судланганлик билан боғлиқ экан, шахсни қачондан бошлаб судланган, деб ҳисоблаш керак? ЎзР ЖК 77-моддаси иккинчи қисмида «Жазо тайинланган айблов ҳукми қонуний кучга кирган кундан бошлаб шахс судланган, деб ҳисобланади», дейилади. Агар ана шу қоидага асосланадиган бўлса, ҳукм чиққанидан то ҳукм қонуний кучга киргунча бўлган вақтда содир этилган жиноятни рецидив жиноят деб ҳисоблаш керакми ёки йўқми, деган ҳақли савол туғилади. Бу масалада ҳам юридик адабиётларда ягона бир фикр билдирилмаган. Аммо Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 34 ва 60-моддаларининг мазмунини таҳлил қилишдан жиноятни такроран қилинган ёки жиноятлар жамидан иборат деб ҳисоблаш билан рецидив

жиноят деб ҳисоблашнинг чегараси ҳукмни эълон қилиш вақти ҳисобланади деган хулосага келиш мумкин. Чунки ЖК 60-моддасининг 1-қисмида «Агар маҳкум ҳукм чиқарилганидан кейин жазони тўла ўтамай туриб, янги жиноят содир этса, суд янги ҳукм бўйича тайинланган жазо муддатига илгариги ҳукм юзасидан ўталмай қолган жазо муддатини тўла ёки қисман қўшади», дейилади. Демак, шахснинг қасддан қилган жинояти учун жиноий жазо сифатидаги таъсир чораси қўлланилганидан кейин қасддан янги жиноят содир этиши рецидив жиноят ҳисобланар экан, қилмишни рецидив жиноят деб топиш масаласи аввалги жиноят учун ҳукм чиқарилганидан кейин содир этилган жиноятларга нисбатан, судланганликни ҳисоблаш масаласи эса ҳукм қонуний кучга кирган кундан бошлаб ҳисобланади. Бундан ташқари, ЖК 34-моддасининг 1-қисмида қилмишни рецидив жиноят деб ҳисоблаш қасддан содир этилган жиноят учун ҳукм қонуний кучга кирган кундан эмас, балки судланганидан кейин қасддан янги жиноят содир этишни назарда тутди.

Юқорида баён қилинганлар рецидив жиноятнинг умумий тушунчасига тегишли бўлган қоидалар бўлиб, ЎзР ЖКнинг 34-моддасида рецидив жиноятнинг учта тури назарда тутилган бўлиб, булар:

- 1) умумий рецидив жиноят;
- 2) хавфли рецидив жиноят;
- 3) ўта хавфли рецидив жиноят.

Умумий рецидив жиноят — шахс илгари содир қилган жинояти учун судланганидан кейин Махсус қисмнинг бошқа бир моддасида назарда тутилган жиноятни қасддан содир этишидир. Умумий рецидив жиноятни ҳам ўз навбатида иккига бўлиш мумкин:

- 1) оддий рецидив жиноят;
- 2) мураккаб рецидив жиноят.

ЎзР ЖК 34-моддасининг 1-қисми ана шу рецидив жиноятнинг иккита ҳолатини назарда тутган.

Оддий рецидив жиноят — шахснинг олдинги биринчи марта қасддан содир этган жинояти учун у жиноятга ўхшаш бўлмаган бошқа моддада

назарда тутилган жиноятнинг содир қилишидир. Масалан, баданга ўртача оғир шикаст етказиш жиноятини содир қилганлиги учун судланганидан кейин ҳокимият вакилига қаршилиқ кўрсатиш жиноятини содир қилиши. Мураккаб рецидив жиноят эса шахснинг ҳар хил жинояти учун олдин камида икки марта судланганидан кейин олдингиларига ўхшамаган жиноятни қасддан содир қилишидир.

Умумий рецидив жиноятни ана шу иккита турга бўлишнинг амалий аҳамияти борми? Уларни квалификация қилишда (агар мураккаб рецидив жиноятни ўта хавфли рецидив жиноят деб топишга асослар бўлмаса) фарк йўқ. Аммо суд жазо тайинлашда албатта, ҳисобга олиши керак.

Оддий ва мураккаб рецидив жиноятнинг хусусияти шундаки, олдинги қасддан қилган жинояти учун судланганлик, кейинги қасддан содир этилган жиноятнинг квалификациясига таъсир қилмайди, фақат суд жазо тайинлашда ЎЗР ЖК 56-моддаси 1-қисмининг «н» бандига асосланган ҳолда жазони оғирлаштирувчи ҳолат деб ҳисоблайди.

Хавфли рецидив жиноят — ЖК 34-моддаси 2-қисмининг мазмунига кўра, хавфли рецидив жиноятни икки турга бўлиш мумкин:

- 1) илгари ҳукм қилинган жиноятга ўхшаш жиноятни содир этиш;
- 2) Кодексда алоҳида кўрсатилган ҳолларда эса Махсус қисмининг бошқа моддалари билан ҳам ҳукм қилинган шахснинг қасддан янги жиноят содир этиши.

Илгари ҳукм қилинган жиноятга ўхшаш жиноятни содир қилиш деган тушунча шундан иборатки, шахс илгари қасддан содир қилинган жинояти учун судланганидан кейин айнан ўша моддада ёки модданинг муайян қисмида назарда тутилган жиноятни қасддан содир этиш тушунилади.

Бундан олдинги ҳукм бўйича айбдорнинг қилмиши квалификация қилинган модданинг айнан битта қисмида назарда тутилган жиноятнинг содир этилганлиги шарт эмас. Муҳими олдинги ҳукм бўйича жавобгарликка тортилган модданинг бирор қисмида назарда тутилган жиноятни содир этганлиги етарли. Масалан, шахснинг олдинги ҳукм бўйича содир қилган

жинояти ЎзР ЖК 169-моддасининг биринчи қисми билан квалификация қилинган бўлиб, шахснинг кейинги жинояти ЖКнинг 169-моддасининг иккинчи қисмида назарда тутилган жиноят эди. Демак, кейинги жинояти ЎзР ЖКнинг 169-моддасининг иккинчи қисмида назарда тутилган жиноят бўлишига карамай, содир этилган жиноят хавфли рецидив жиноят деб ҳисобланиб, 169-моддасининг 3-қисми «а» банди билан квалификация қилинади.

Кодексда алоҳида кўрсатилган ҳолларда эса, Жиноят кодекси Махсус қисмининг бошқа моддалари билан ҳукм қилинган шахснинг қасддан янги жиноят содир этишини хавфли рецидив жиноят, деб ҳисоблаш кераклиги тўғрисидаги норма Жиноят кодексининг бир қанча моддаларида назарда тутилган. Жумладан, 104-модда учинчи қисмининг «б» банди, 105-модданинг иккинчи қисмининг «к» банди, 118-модданинг иккинчи қисмининг «б» банди, 164-модданинг учинчи қисмининг «а» банди ва ҳоказолар.

Масалан, ЎзР ЖК 105-моддаси иккинчи қисмининг «к» бандида белгиланишига кўра, илгари ушбу Кодекснинг 104-моддасида назарда тутилган қасддан баданга оғир шикаст етказиш жиноятини содир этган ёхуд Жиноят кодексининг 97-моддасида назарда тутилган қасддан одам ўлдириш жиноятини содир этган шахс ўша жиноятларнинг қайси бири билан олдин судланиб, судланганлик муддати ўтмасдан яна қасддан 105-модданинг 1-қисмида назарда тутилган жиноятни содир қилса, бу жиноят хавфли рецидив жиноят деб ҳисобланиб, ЖК 105-моддасининг иккинчи қисми «к» банди билан жавобгар қилинади. Жазо тайинлаш масаласи эса ЖКнинг 60-моддаси қоидалари асосида ҳал қилинади.

Хавфли рецидив жиноят деб ҳисоблашнинг ушбу қоидаси фақат ЖК Махсус қисмининг моддасида назарда тутилган бўлсагина қўлланади.

ЎзР ЖК 34-моддаси иккинчи қисмининг мазмунига кўра, қилмишни хавфли рецидив жиноят деб, шахсни эса хавфли рецидивист деб ҳисоблашда шахснинг вояга етган ёки вояга етмаганлигининг, шунингдек, қандай турдаги

жазога ва қанча муддатга ҳукм қилинганлигининг аҳамияти йўқ. Муҳими, шахс қонунда белгиланган субъект ёшига етганлигининг ўзи етарлидир.

Шахсни хавфли рецидивист деб ҳисоблашда олдинги ҳукм бўйича қандай турдаги жазога ҳукм қилинганлигининг ҳам аҳамияти йўқ. Айтайлик, 14,5 ёшли вояга етмаган ЖК 169-моддасининг 1-қисмида назарда тутилган жиноятни содир қилганлиги учун муайян миқдордаги жаримага ҳукм қилинган, жаримани тўлаган кундан бошлаб, бир йил ўтмасдан яна ЖК 169-моддасининг 1-қисмида назарда тутилган жиноятни содир қилса, бу қилмиш энди хавфли рецидив жиноят, шахс эса хавфли рецидивист деб ҳисобланади.

Шахсни хавфли рецидивист деб топишни суд ҳал қилмайди, балки қонуннинг ўзида белгилаб қўйилган асосларга кўра, шахс хавфли рецидивист деб ҳисобланади.

ЎзР ЖК 34-моддасининг учинчи қисмида белгиланишига кўра, «Беш йилдан кам бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланиши мумкин бўлган қасддан янги жиноят содир этиш, яъни:

а) илгари ўта оғир жинояти учун ёки икки марта оғир жинояти учун ҳукм қилиниб, уларнинг ҳар бири учун беш йилдан кам бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган шахс томонидан ўта оғир жиноят содир этилиши;

б) илгари оғир жинояти учун икки марта ҳукм қилинган ёки олдин-кейинлигидан қатъи назар, оғир ёки ўта оғир жиноятлар учун уларнинг ҳар бирига беш йилдан кам бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум қилиш жазоси тайинланган шахснинг оғир жиноят содир этиши ўта хавфли рецидив жиноят деб топилади.

Суднинг ҳукми билан шахс **ўта хавфли рецидивист** деб топилиши мумкин. Шахсни ўта хавфли рецидивист деб топиш тўғрисидаги масала ҳал қилинаётган вақтда унинг бошқа давлатлар судининг ҳукмлари бўйича судланганлиги ҳам ҳисобга олиниши мумкин.

Шахсни ўта хавфли рецидивист деб топиш тўғрисидаги масала ҳал қилинаётган вақтда унинг ўн саккиз ёшга тўлгунга қадар содир этган

жинояти учун судланганлиги, шунингдек, қонунда белгиланган тартибда судланганлик муддатларининг ўтиб кетганлиги ёки олиб ташланган судланганлиги инобатга олинмайди.

Шахсни ўта хавфли рецидивист деб топиш учун ЎзР ЖК 34-моддасининг 3-қисмида назарда тутилган асосларнинг мавжуд бўлишининг ўзи етарлидир.

Шахсни хавфли рецидивист деб ҳисоблаш масаласи қонунда белгилангани бўйича ҳал қилинаверса, ЎзР ЖК 34-моддаси учинчи қисмида назарда тутилган асосларга биноан, ўта хавфли рецидивист деб топиш масаласини фақат суд ҳал қилади.

Шахсни ўта хавфли рецидивист деб топиш учун қонунда белгиланган қуйидаги шартларнинг бўлиши талаб қилинади:

а) содир қилинган оғир ва ўта оғир жинояти учун озодликдан маҳрум қилишнинг миқдори билан белгиланганлиги;

б) содир қилинган ҳар бир жиноят учун ҳар сафар тайинланган озодликдан маҳрум қилиш муддатининг беш йилдан кам бўлмаслиги;

в) шахсни ўн саккиз ёшга тўлгунга қадар содир этган жинояти учун судланганлиги уни ўта хавфли рецидивист деб топишда ҳисобга олинмайди.

г) олдинги оғир ёки ўта оғир жинояти учун судланганлик муддати ўтиб кетмасдан содир қилган оғир ёки ўта оғир жиноятигина шахсни ўта хавфли рецидивист деб топишга асос бўлади.

Шахсни ўта хавфли рецидивист деб топиш масаласини ҳал қилаётганда суд томонидан тайинланган жазо муддатида келиб чиқиш керакми ёки жазонинг ҳақиқатда ўтаб бўлинган миқдордан келиб чиқиш керакми, деган савол туғилади. ЖК 34-моддасининг мазмунига кўра, суд шахсни ўта хавфли рецидивист деб топиш масаласини ҳал қилиш вақтида шахснинг оғир ёки ўта оғир жинояти учун беш йилдан кам бўлмаган жазонинг ўталган қисмидан эмас, балки суд томонидан тайинланган жазо муддатида келиб чиқади. Масалан, айтайлик, суд шахсга нисбатан қасддан қилган оғир жинояти учун олти йил муддатга озодликдан маҳрум қилишни тайинлаган ва шахс ЖК 73-моддаси асосларида муддатида илгари шартли равишда жазодан озод

қилиниб, жазонинг ўталган қисми беш йилдан кам бўлса, бундай ҳолда ҳам шахснинг бу жинояти учун суд тайинлаган озодликдан маҳрум қилишнинг муддатидан келиб чиқиши керак.

Шахсни ўта хавфли рецидивист деб топиш тўғрисидаги масала ҳал қилинаётган вақтда унинг бошқа давлат судларининг ҳукми бўйича судланганлиги ҳам ҳисобга олинади. Лекин бошқа давлатда содир этилган жиноят оғир ёки ўта оғир бўлиши билан бирга, айбдор беш йилдан кам бўлмаган муддатга озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинган бўлиши керак.

ЖК Махсус қисмининг бир қанча моддаларида ўша жиноятни ўта хавфли рецидивист томонидан қилинганлиги квалификация қилишнинг зарурий белгиси сифатида назарда тутилган бўлса, ўта хавфли рецидивист томонидан содир этилган жиноятлар учун жавобгарликни белгиловчи норма билан квалификация қилиш учун шахс ушбу жиноятни содир этгунга қадар қонунда белгиланган тартибда ўта хавфли рецидивист деб топилган бўлиши керак.

Шахсни ўта хавфли рецидивист деб топилганлиги унинг фуқаро сифатидаги мақоми (статуси)ни маълум даражада ўзгартиради. Бун қуйдагиларда кўрсатиш мумкин:

а) улар озодликдан маҳрум қилиш жазосини қаттиқ кузатув (назорат) ўрнатилган махсус тартибли колонияда ўтайдилар;

б) озодликдан маҳрум қилишни ўташ мобайнида бундай жазони ўтаётган бошқа маҳкумларга хос бўлмаган, Жиноят-ижроия кодексида назарда тутилган махсус чеклашлар қўлланади;

в) ўта хавфли рецидивист эканлиги ва судланганлик муддати ўз-ўзидан бекор бўлмайди. Уларнинг ўта хавфли рецидивист эканлигини ва судланганлигини фақат ЎзР ЖКнинг 79-моддасида белгиланган тартибда суд олиб ташлаши мумкин.

Агарда шахсни ўта хавфли рецидивист деб топишга тўла асослар бўлгани ҳолда айрим сабабларга кўра, (хатога йўл қўйилганлиги ёки бошқа сабаб туфайли), суд шахсни ўта хавфли рецидивист деб топмаган бўлса, ўта хавфли рецидивистга хос бўлган жиноят-ҳуқуқий оқибатлар келиб чиқмайди.

ХУЛОСА

Хулоса қилиб айтганда, ҳуқуқий адабиётлар ва жиноят қонунчилигида келтирилган таърифлардан келиб чиқиб, бир қанча жиноят содир этишнинг қуйидаги белгилари кўрсатилган:

1. Бир қанча жиноятлар миқдор кўрсаткичларига эга, яъни шахс (ёки шахслар) томонидан иккитадан кам бўлмаган (ундан ҳам кўп бўлиши мумкин) жиноят содир этилган бўлиши зарур. Бу, бир томондан, бир қанча жиноятларни ташкил қилувчи ҳар бир жиноий қилмиш Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 14-моддаси талабларига мувофиқ ягона жиноят деб тан олиниши зарурлигини билдирса ва ягона жиноятларни бир қанча жиноятлардан фарқлашга хизмат қилса, иккинчи томондан, маъмурий ёки интизомий ҳуқуқбузарлик мақомига эга бўлган қилмишлар бир қанча жиноят содир этиш каби баҳоланмаслигини билдиради.

2. Бир қанча жиноятлар сифат кўрсаткичларига эга, яъни бир қанча жиноятлар таркибига кирувчи ҳар бир жиноят ўзининг жиноят-ҳуқуқий аҳамиятини йўқотмаган бўлиши ва жиноят-ҳуқуқий муносабатларни вужудга келтиришга қодир бўлиши зарур. Ўзбекистон Республикаси амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқ жиноят қуйидаги ҳолларда ўзининг жиноят-ҳуқуқий аҳамиятини йўқотиши мумкин:

- 1) жавобгарликка тортиш муддатининг ўтиб кетиши муносабати билан;
- 2) қилмиш ёки шахс ижтимоий хавфлилигини йўқотганлиги муносабати билан жавобгарликдан озод қилинганда;
- 3) айбдор ўз қилмишига чин кўнгилдан пушаймон бўлганлиги муносабати билан жавобгарликдан озод қилинганда;
- 4) ярашилганлиги муносабати билан жавобгарликдан озод қилинганда;
- 5) шахс амнистия акти асосида жавобгарликдан озод қилинганда;
- 6) судланганлик ҳолатининг тугалланиши муносабати билан;
- 7) судланганлик ҳолатининг олиб ташланиши муносабати билан;

8) жиноят ишини кўзғатишга тўсқинлик қилувчи процессуал ҳолатларнинг мавжудлиги туфайли (масалан, жабрланувчининг шикояти асосида кўзғатиладиган жиноий ишлар бўйича шундай шикоятнинг мавжуд бўлмаслиги, муайян жиноят ишини тўхтатиш бўйича чиқарилган қарор ёки ажримнинг бекор қилинмаганлиги кабилар).

3. Бир қанча жиноят содир этишнинг асосий ҳуқуқий белгиларидан яна бири шундан иборатки, бир қанча жиноятларни ташкил қилувчи икки ёки ундан ортиқ жиноятнинг ҳар бири айнан бир шахс ёки шахслар гуруҳи томонидан содир этилади.

4. Бир қанча жиноятларнинг айрим турларини бир-биридан фарқлашга ёрдам берувчи белгилардан яна бири вақт ҳамдир. Амалдаги жиноят қонуни мазмунига кўра бир қанча жиноятлар турли даврларда ёки бир вақтда ҳам содир этилиши мумкин. Такрорий жиноятлар, рецидив жиноятлар ва жиноятларнинг реал мажмуи бўйича жиноятларнинг турли даврларда содир этилиши талаб қилинса, жиноятларнинг идеал мажмуини бир вақтда бир қилмиш билан содир қилинган икки ёки ундан ортиқ жиноятлар ташкил қилади.

5. Қонун чиқарувчи бир қанча жиноят содир қилганлик учун жавобгарлик асосларини белгилар экан, жиноят тушунчасини кенг талқин қилади ва жиноят деганда нафақат тамом бўлган жиноятларни, балки жиноятга тайёргарлик кўриш ва жиноят содир этишга суиқасд қилиш (ЖК 25-моддаси) ҳамда иштирокчиликда содир этилган жиноят (ЖК 27-модда)ларни ҳам назарда тутади.

Бир қанча жиноятлар билан боғлиқ Ўзбекистон Республикаси жиноят қонунчилигини қиёсий таҳлил қилиш жараёнида қуйидаги умумназарий хулосалар берилди:

1. Бир қанча жиноят содир этишнинг қуйидаги ҳуқуқий белгиларини ажратиб кўрсатиш мумкин:

а) Бир қанча жиноятлар миқдор кўрсаткичларига эга бўлиб, шахс (ёки шахслар) томонидан иккитадан кам бўлмаган (ундан ҳам кўп бўлиши

мумкин) жиноят содир этилган бўлиши зарур. Бу, бир томондан, бир қанча жиноятларни ташкил қилувчи ҳар бир жиноий қилмишнинг Жиноят кодекси 14-моддаси талабларига мувофиқ ягона жиноят деб тан олиниши зарурлигини билдирса ва ягона жиноятларни бир қанча жиноятлардан фарқлашга хизмат қилса, иккинчи томондан, маъмурий ёки интизомий ҳуқуқбузарликларнинг бир қанча жиноят содир этиш деб баҳоланмаслигини билдиради.

б) Бир қанча жиноятлар сифат кўрсаткичларига эга, яъни бир қанча жиноятлар таркибига кирувчи ҳар бир жиноят ўзининг жиноят-ҳуқуқий аҳамиятини йўқотмаган бўлиши ва жиноят-ҳуқуқий муносабатларни вужудга келтиришга қодир бўлиши зарур.

в) Бир қанча жиноятларни ташкил қилувчи икки ёки ундан ортиқ жиноятнинг ҳар бири айнан бир шахс ёки шахслар гуруҳи томонидан содир этилади. Бошқача қилиб айтганда, жиноят субъекти бир қанча жиноятларни ташкил қилувчи жиноий қилмишларни бир-бирига боғлаб турувчи умумий элемент сифатида тан олинади.

г) Бир қанча жиноятларнинг айрим турларини бир-биридан фарқлашга ёрдам берувчи белгилардан яна бири вақтдир. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси мазмунига кўра бир қанча жиноятлар турли даврларда ёки бир вақтда ҳам содир этилиши мумкин. Такрорий жиноятлар, рецидив жиноятлар ва жиноятларнинг реал мажмуи бўйича жиноятларнинг турли даврларда содир этилиши талаб қилинса, жиноятларнинг идеал мажмуини бир вақтда бир қилмиш билан содир қилинган икки ёки ундан ортиқ жиноятлар ташкил қилади.

д) Қонун чиқарувчи бир қанча жиноят содир қилганлик учун жавобгарлик асосларини белгилар экан, жиноят тушунчасини кенг талқин қилади ва жиноят деганда нафақат тамом бўлган жиноятларни, балки жиноятга тайёргарлик кўриш ва жиноят содир этишга суиқасд қилиш (ЖКнинг 25-моддаси) ҳамда иштирокчиликда содир этилган жиноят (ЖКнинг 27-модда)ларни ҳам назарда тутди.

2. Бир қанча жиноятларни турлар (шакллар) га бўлишда бир вақтнинг ўзида уларни ташкил қилувчи жиноятларнинг ижтимоий хавфлилик йиғиндиси ва содир этган жиноятчи шахсининг хавфлилигини ҳисобга олиш зарур.

3. Бир қанча жиноят содир этиш жиноят ҳуқуқининг мустақил институти сифатида қуйидаги белгилар билан тавсифланади: **биринчидан**, бир қанча жиноят содир этишга оид ҳуқуқий нормалар ижтимоий муносабатларнинг муайян турини, яъни бирдан ортиқ жиноятлар содир этилган ҳолатлар - такроран жиноят содир этиш, жиноятлар мажмуи ва рецидив жиноятларни тартибга солиди; **иккинчидан**, мазкур нормалар учун Жиноят кодекси Умумий қисмида алоҳида (иккинчи бўлим саккизинчи) боб ажратилган; **учинчидан**, бир қанча жиноят содир этиш институти жиноят ҳуқуқининг жиноят ҳақидаги таълимоти доирасида тартибга солинади, чунки бир қанча жиноятларга оид ҳуқуқий нормалар нисбатан автономияга эга ва маълум даражада мустақил бўлган масалаларни тартибга солишга қаратилган.

Шунингдек, «неча» ва «қанча» сўзларининг луғавий маъноларини талқин қилиш асосида «бир қанча жиноят содир этиш» тушунчасининг қонун, тергов-суд амалиёти ва ҳуқуқий адабиётларда бир хил тушунилиши ва шарҳланишига эришиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси ЖК Умумий қисми VIII боби, 59-моддаси ҳамда Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2008 йил 15 майдаги 13-сонли қарорига тузатиш киритилиб, айнан «бир қанча жиноят содир этиш» деб номланган ҳуқуқий атамадан фойдаланиш **тавсия этаман**.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

Рахбарий адабиётлар

1. Каримов. И.А. Мамлакатни модернизация қилиш ва иқтисодиётимизни барқарор ривожлантириш йўлида. Т.16. – Тошкент.: Ўзбекистон, 2007. - 366 б.
2. Каримов. И.А. Ватанимизнинг босқичма-босқич ва барқарор ривожланишини таъминлаш - бизнинг олий мақсадимиз. Т.17. – Т. : Ўзбекистон, 2009. - 280 б.
3. Каримов И.А. Демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини шакллантириш – мамлакатимиз тараққиётининг асосий мезонидир. Т.19. – Тошкент: Ўзбекистон, 2011. – 360 б.
4. Каримов И.А. Бизнинг йўлимиз – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. Т.20. – Тошкент: Ўзбекистон, 2012. – 320 б.
5. Каримов И.А. Мамлакатимизни янада обод этиш ва модернизация қилишни қатъият билан давом эттириш йўлида. Т.21. – Тошкент: Ўзбекистон, 2013. – 384 б.
6. Каримов И.А. Она юртимиз бахту иқболи ва буюк келажаги йўлида хизмат қилиш – энг олий саодатдир. – Т. : Ўзбекистон, 2015.-302 б.
7. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикасининг сайланган Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси Қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси.//Халқ сўзи 2016 йил 8 декабрь.
8. Мирзиёев Ш.М.Ўзбекистон Республикасининг Президенти Шавкат Миромонович Мирзиёевнинг 2017-2021 йилларда “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг бешта устивор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси” <http://strat.egy.regulation.gov.uz>

Махсус адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.; «Ўзбекистон». 2014.
2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодекси.-Т.;-«Адолат». 2014.
3. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-ижроия кодекси.-Т.; -«Адолат». 2014.
4. Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси.-Т; - «Адолат». 2014.
5. Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексига шарҳлар. - Т.; - «Адолат». 2010.
6. Рустамбоев М.Х. ва бошқа муаллифлар. «Жиноят ҳуқуқи». Махсус қисм. -Т.; 2010.
7. В.И.Ткаченко. Множественность преступлений. Уголовное право РФ. М: “Юристь”, 2001.
8. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленуми қарорларининг тўплами. 1991-2016. Т: 2016, 44-45- бетлар.
9. Жиянов М.Х. Бир қанча жиноят содир этганлик учун жавобгарлик. Монография. – Тошкент, 2011. - 244 б.
10. Жиянов М.Х. О разграничении видов рецидива преступлений в УК Республики Узбекистан. // Журнал «Молодой учёный». – Российская Федерация, 2011, № 9.- С. 137-140.
11. Жиянов М.Х. Бир қанча жиноят содир этиш институтининг жиноят ҳуқуқидаги ўрни. // Ҳуқуқшунос. Юрист. Ўзбекистон судьялари ассоциациясининг нашри. – Тошкент, 2006.- № 1-2 (4). Б. 88-89.
12. Умидуллаев Ш. Рецидив жиноят тушунчаси ва рецидив жиноят учун жавобгарликнинг хусусиятлари. Т: “Янги аср авлоди”, 2001.

Интернет ресурслари

1. <http://www.gov.uz>
2. <http://www.lex.uz>
3. <http://www.edu.uz>
4. <http://www.norma.uz>

**БИР ҚАНЧА ЖИНОЯТ СОДИР ЭТГАНЛИК УЧУН
ЖИНОЙ ЖАВОБГАРЛИКНИНГ ҲУҚУҚИЙ АСОСЛАРИ.**

М У Н Д А Р И Ж А :

КИРИШ.....3-8

**I БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА БИР ҚАНЧА ЖИНОЯТ
СОДИР ЭТИШИНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.....9-27**

1.1. Бир қанча жиноят содир этиш тушунчаси ва унинг алоҳида жиноят
содир этишдан фарқи.....9-15

1.2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят қонунчилигида жиноятлар мажмуи
(жами)нинг ўзига хос хусусиятлари.....16-27

**II БОБ. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ТАКРОРАН ЖИНОЯТ
СОДИР ЭТИШ ВА РЕЦИДИВ ЖИНОЯТЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС
ХУСУСИЯТЛАРИ.....28-44**

2.1. Ўзбекистон Республикаси Жиноят қонунчилигида такроран жиноят
содир этишнинг классификацияси.....28-33

2.2. Ўзбекистон Республикаси Жиноят қонунчилигида рецидив жиноятнинг
ўзига хос хусусиятлари.....34-44

ХУЛОСА.....45-48

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....49-50